

خصوصیات

جمعیتی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی

جمهوریهای نو استقلال آسیای میانه

از: دکتر فاطمه بهفروز

مقدمه

جمهوریهای نو استقلال آسیای میانه شامل کشورهای ازبکستان، تاجیکستان، ترکمنستان، قرقیزستان و قزاقستان، در این تحقیق از نقطه نظر مسایل جمعیتی و نیروی انسانی آن‌ها، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. گروههای قومیتی - ملیتی اصلی این جمهوریها شامل ازبکها، تاجیکها، ترکمنها، قرقیزها و قزاقها می‌باشند که پیرو دین اسلام هستند. ترکیبات دیگر جمعیتی شامل روسها، اوکراینیها، آلمانیها، قره قالیاقها، تاتارها، اویغورها، دونگانها، ارمنه، کلیمبها، کره‌ای‌ها، و غیره می‌باشند.

به منظور بررسی نیروی انسانی یعنی جمعیت این کشورها از لحاظ جنبه‌های کمی و کیفیتی آنها، موضوعات و مسائلی در زمینه‌های جمعیتی، اجتماعی، فرهنگی، و اقتصادی و رابطه با این کشورهای نو استقلال در این تحقیق مورد بحث و مطالعه قرار گرفته‌اند. بررسی جداگانه در مورد خصوصیات کمی و کیفی جمعیتی درباره هر یک از این جمهوریها انشاء... در آینده نزدیک صورت خواهد گرفت.

ناحیه مورد مطالعه

همان طور که تاکنون مشخص شده است، با توجه به نگاره ۱، کشورهای نو استقلال آسیای میانه شامل ازبکستان، تاجیکستان، ترکمنستان، قرقیزستان و قزاقستان، به عنوان ناحیه مورد مطالعه در این تحقیق مورد توجه قرار گرفته‌اند. براساس نگاره ۱ کشورهای همسایه این ناحیه مورد بررسی شامل چین، روسیه، آذربایجان، جمهوری اسلامی ایران، و افغانستان می‌باشند. بدین ترتیب وضعیت موقع نسبی این جمهوریها در همسایگی و نزدیکی کشورمان، اهمیت این بررسی و تحقیق را مشخص می‌سازد.

۴۸ / دوره سوم، شماره دهم

جمهوریهای نو استقلال آسیای میانه عمدتاً دارای مساحت‌های وسیعی از نواحی با پوشش گیاهی صحرایی و نیمه صحرایی (خصوصاً کشورهای ترکمنستان، ازبکستان و قزاقستان) در داخله محدوده جغرافیایی خود می‌باشند. طوفه پوششهای گیاهی کوهستانی عمدتاً کشورهای قرقیزستان و تاجیکستان را می‌پوشانند و باریکه‌هایی از مساحت سه جمهوری دیگر را نیز تحت پوشش قرار می‌دهند.

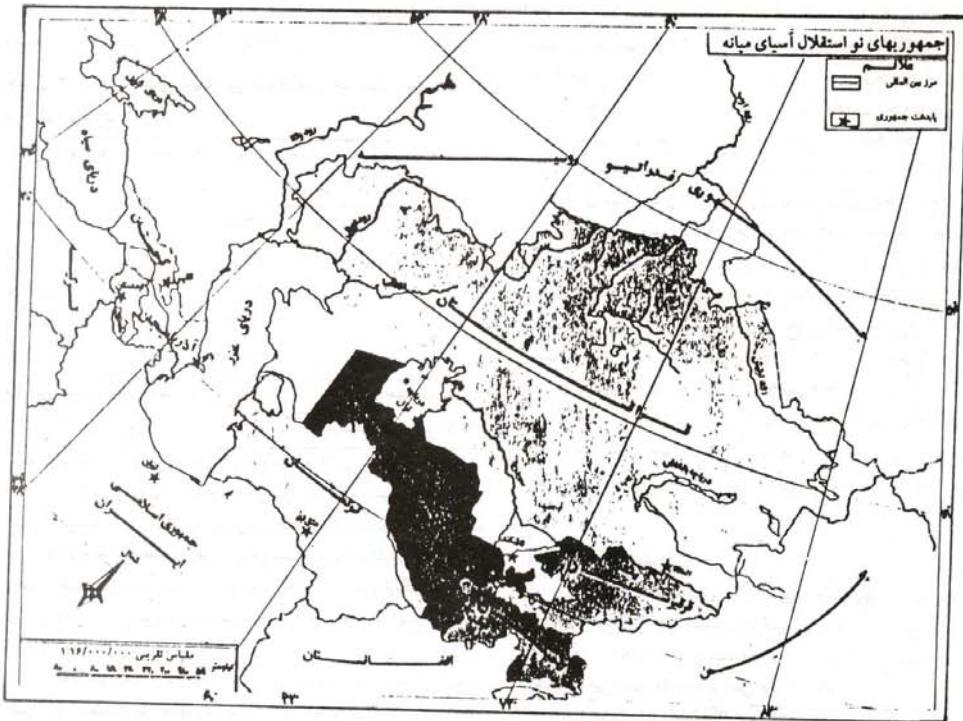
نواحی بزرگی از استپها (جلگه‌های وسیع علفزار) نیز در قسمتهای شمالی کشور قزاقستان قرار دارند. در رابطه با این خصوصیات جغرافیایی است که توزیع سکونتگاههای روستایی و شهری در جمهوریهای مورد مطالعه تحت تأثیر قرار گرفته‌اند و این مراکز تجمع جمعیتی عمدتاً در حاشیه نواحی صحرایی و نیمه صحرایی، و در مناطق کوهپایه‌ای و استپها تاسیس شده‌اند. در رابطه با خصوصیات این ناحیه مورد مطالعه مسائل و موضوعات جمعیتی مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

خصوصیات جمعیتی

جمهوریهای مورد بحث

جمعیت کل

جمعیت کل ۵ جمهوری تازه مستقل شده آسیای مرکزی با توجه به آمارهای موجود مربوط به سالهای ۱۹۵۹، ۱۹۷۰، ۱۹۹۰ همواره در حال افزایش بوده‌اند که بر روی جدول ۱ مشخص شده‌اند. با توجه به این جدول ملاحظه می‌شود که به طور تقریبی در طی هر

نگاره ۱ نقشه زادندای اصلی مرفع نسبی جمهوریهای نو استقلال آسیای میانه و کشورهای همسایه آنها

جمعیت نسبی

جهت بررسی جمعیت نسبی در جمهوریهای مورد مطالعه دو موضوع مورد بحث قرار گرفته‌اند. در مرحله اول تعداد کل جمعیت هر جمهوری بر مساحت آن تقسیم شده که جمعیت نسبی حاصل می‌شود. سپس در مرتبه دوم تعداد کل جمعیت هر جمهوری نسبت به زمین زیر کشت محاسبه شده که بدین ترتیب جمعیت نسبی در مساحت زیر کشت تعیین می‌شود. بدین ترتیب با توجه به آمار جمعیتی (۱۹۹۰) مندرج در

دهه به میزان ۱۰ میلیون نفر به جمعیت کل این جمهوریها اضافه شده است که علت اصلی آن را می‌توان در بالا بودن رشد طبیعی جمعیت و ضریب باروری ساکنان این جمهوریها دانست. ضمناً نسبت افزایش جمعیت سال ۱۹۹۰ به سال ۱۹۵۹ در این جمهوریها نشان می‌دهد که به ترتیب اولویت کشورهای تاجیکستان، ازبکستان، ترکمنستان، قرقیزستان و قزاقستان قرار می‌گیرند که این مسئله نشان دهنده بالاتر بودن ضرایب باروری و رشد طبیعی جمعیت در کشورهای متقدم تر می‌باشند.

اسامی جمهوری	سال ۱۹۵۹	سال ۱۹۷۰	سال ۱۹۷۹	سال ۱۹۹۰	نسبت جمعیت سال ۱۹۹۰ به سال ۱۹۵۹
ازبکستان	۸/۱۱۹/۰۰۰	۱۱/۸۰۰/۰۰۰	۱۵/۳۹۱/۰۰۰	۲۰/۰۰۰/۰۰۰	۲/۴۶
تاجیکستان	۱/۹۸۱/۰۰۰	۲/۹۰۰/۰۰۰	۳/۸۰۱/۰۰۰	۵/۵۰۰/۰۰۰	۲/۷۸
ترکمنستان	۱/۵۱۶/۰۰۰	۲/۱۵۹/۰۰۰	۲/۷۵۹/۰۰۰	۳/۵۰۰/۰۰۰	۲/۳۱
قرقیزستان	۲/۰۶۶/۰۰۰	۲/۹۳۳/۰۰۰	۳/۵۲۹/۰۰۰	۴/۵۰۰/۰۰۰	۲/۱۸
قزاقستان	۹/۲۹۵/۰۰۰	۱۳/۰۰۹/۰۰۰	۱۴/۶۸۴/۰۰۰	۱۸/۰۰۰/۰۰۰	۱/۹۴
جمع کل	۲۲/۹۷۷/۰۰۰	۳۲/۸۰۱/۰۰۰	۴۰/۱۶۴/۰۰۰	۵۱/۵۰۰/۰۰۰	

جدول ۱ جمعیت جمهوریهای مورد مطالعه در برخی از سالهای انتخابی

منابع مورد استفاده: شامل منابع به شماره‌های ۲۲، ۱۵ و ۸ می‌باشند.

جدول ۱ و هم چنین میزان مساحت هر یک از پنج جمهوری آسیای میانه (جدول ۲)، جمعیت نسبی محاسبه شده است.

جدول ۲ مساحت جمهوریهای مورد مطالعه و جمعیت نسبی آنها در هر کیلومتر مربع

اسامی جمهوریها	مساحت هر جمهوری برحسب کیلومتر مربع	جمعیت نسبی در هر کیلومتر مربع
ازبکستان	۴۴۷/۴۰۰	۴۴/۷
تاجیکستان	۱۴۳/۱۰۰	۳۸/۴
ترکمنستان	۴۸۸/۱۰۰	۷/۲
قرقیزستان	۱۹۸/۵۰۰	۲۲/۷
قزاقستان	۲/۷۱۷/۳۰۰	۶/۶
میانگین مساحت پنج جمهوری برحسب کیلومتر مربع	۷۹۸/۸۸۰	۲۳/۹
میانگین جمعیت نسبی در هر کیلومتر مربع		

منابع مورد استفاده: شامل جدول ۱ و منبع شماره ۲۶ می باشند

براساس جدول ۲، مشخص می شود که تراکم نسبی جمعیت در کشور ازبکستان دارای بالاترین میزان و قزاقستان شامل کمترین رقم می باشد. توجیه این مطلب را می توان در مساحت بزرگ کشور قزاقستان در رابطه با جمعیت نسبتاً کم آن دانست، در حالی که کشور ازبکستان دارای بالاترین جمعیت کل بوده و مساحت آن در مرتبه سوم در بین پنج جمهوری قرار دارد.

همانطوریکه در بالا ذکر شد، برای تکمیل نمودن مفهوم جمعیت نسبی، کل جمعیت هر جمهوری نسبت به مساحت زیر کشت آنها نیز در اینجا محاسبه شده تا میزان تراکم نسبی جمعیت به اراضی قابل کشت مشخص شود. جدول ۳، مشخصات لازم را در این مورد ارائه می نماید. ضمناً جهت تطبیق آمارهای جمعیتی، با آمارهای مربوط به اراضی زیر

کشت از اطلاعات جمعیتی سال ۱۹۸۷ استفاده شده است ضمناً ذکر این نکته ضروری می باشد که در اینجا توضیحی در مورد اصطلاحات «سوخوز» و «کلخوز» داده شود. در این مورد دویلی و مولر می نویسند که سوخوزها یک کارخانه غله و گوشت هستند که کارایی کشاورزی آنها مبتنی بر حداکثر مکانیزاسیون می باشد. در حالی که کلخوزها در حد محلی و کوچک می باشند. (منبع شماره ۷، ص ۱۶۷) بایستی اضافه نمود که کلیه کشورهای نواستقلال یافته آسیای مرکزی دارای مزارع ایالتی یعنی «سوخوزها» و اشتراکی - محلی یعنی «کلخوزها» می باشند که آمار مربوط به آنها در جدول ۳ نشان داده شده است. جدول ۳ نشان می دهد که بالاترین میزان اراضی زیر کشت مربوط به جمهوری قزاقستان می باشد و در نتیجه به دلیل کم بودن جمعیت نسبی به اراضی کشاورزی وسیع، تراکم نسبی جمعیت در هر کیلومتر مربع از این اراضی کشاورزی در آن کشور شامل پایین ترین رقم ۷/۴ نفر در هر کیلومتر مربع می شود. در حالی که بالاترین ارقام مربوط به ازبکستان و تاجیکستان می شود که در ارتباط با بالا بودن نسبت جمعیت آنها به مساحت اراضی زیر کشت آنها می باشد. یعنی در واقع جمعیت به طور متراکم تر و فشرده تری از این اراضی کشاورزی بهره برداری می نمایند.

ساختار جمعیتی

در این قسمت برای توجیه ساختار جمعیتی در جمهوریهای آسیای میانه، موضوعاتی نظیر نسبت رشد طبیعی جمعیت (تفاضل موالید و مرگ و میر در هر یک هزار نفر جمعیت)، ضریب باروری و خصوصیات سنی جمعیت این کشورها مورد بررسی قرار گرفته اند. برای نمایش رشد طبیعی جمعیت جدول ۴ در اینجا ارائه گردیده است. نرخهای موالید به ترتیب در کشورهای تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان در حد بالایی می باشد. جمهوریهای قرقیزستان و قزاقستان دارای نسبت موالید پایین تری هستند که در ارتباط با اوضاع جمعیتی و اجتماعی

جدول ۳ - جمعیت نسبی در هر کیلومتر مربع از اراضی زیر کشت

منبع مورد استفاده: شامل منبع شماره ۲۷، به صفحات ۱۲۸۹ - ۱۲۷۸ می باشد

اسامی جمهوریها	جمعیت کل به نفر در سال ۱۹۸۷	مجموعه اراضی زیر کشت برحسب (مزارع اشتراکی محلی و کوچکتر)	تعداد سوخوزها (مزارع ایالتی)	تعداد سوخوزها (مزارع ایالتی)	جمعیت نسبی در هر کیلومتر مربع
	در سال ۱۹۸۶	در سال ۱۹۸۶	در سال ۱۹۸۶	در سال ۱۹۸۶	در هر کیلومتر مربع
ازبکستان	۱۹/۰۲۶/۰۰۰	۳۳۱/۰۰۰	۸۵۶	۱۰۸۵	۵۷/۵
تاجیکستان	۴/۸۰۷/۰۰۰	۹۶/۰۰۰	۱۵۷	۲۹۹	۵۰/۱
ترکمنستان	۳/۳۶۱/۰۰۰	۳۴۷/۰۰۰	۳۵۰	۱۳۴	۹/۷
قرقیزستان	۴/۱۲۳/۰۰۰	۱۶۱/۰۰۰	۱۷۶	۲۹۰	۲۵/۷
قزاقستان	۱۶/۲۴۴/۰۰۰	۲/۱۸۳/۰۰۰	۳۸۸	۲۱۴۰	۷/۴
جمعیت کل این جمهوریها به نفر:	۴۷/۵۸۱/۰۰۰	میانگین اراضی زیر کشت:			میانگین جمعیت نسبی: ۳۰/۱
		۶۲۳/۶۰۰			در هر کیلومتر مربع
		برحسب کیلومتر مربع			از اراضی زیر کشت

جدول ۴- نمایش نرخ‌های مولید، مرگ و میر، و نرخ رشد افزایش طبیعی جمعیت در ناحیه مورد مطالعه

اسامی جمهوریهای	نرخ مولید نرخ مرگ و میر	نرخ رشد (درصد)	افزایش طبیعی جمعیت
مورد مطالعه	در هزار	در هزار	
ازبکستان (۱۹۸۸)	۳۵/۱	۶/۸	۲/۸۳
تاجیکستان (۱۹۸۵)	۳۹/۹	۷/۰	۳/۲۹
ترکمنستان (۱۹۸۸)	۳۶/۶	۷/۸	۲/۸۸
قرقیزستان (۱۹۸۹)	۳۰/۳	۷/۲	۲/۳۱
قزاقستان (۱۹۸۴)	۲۵/۴	۸/۲	۱/۷۲

منبع مورد استفاده: شامل منبع شماره ۹ می‌باشد

جدول ۵- تخمین نرخهای باروری بر اساس گروه ملیتی: ۱۹۸۴ - ۱۹۶۹

ملیت‌ها	نرخهای باروری
کلیه ملیتهای اتحاد جماهیر شوروی سابق	۲/۴۱۲
ازبکستان	۵/۶۷
تاجیکستان	۶/۶۰۲
ترکمنستان	۶/۰۹۳
قرقیزستان	۵/۸۲۹
قزاقستان	۳/۹۶۹

منبع مورد استفاده: شامل منبع شماره ۱۴ و صفحه ۳۵۰ میباشد

این مورد منابع مورد نیاز در اختیار نگارنده موجود نبوده است، بنابراین عطف توجه به تنها منبع موجود می‌توان به اشاراتی در این مورد نایل آمد. براساس مجله اکونومیست (۲۱ سپتامبر ۱۹۹۱، ص ۳۰)، آسیای مرکزی دارای جمعیت در حال رشد سریعتری در اتحاد شوروی می‌دهد در واقع ۴۰ درصد از مردمان آن زیر سن ۱۸ سال می‌باشد این رقم نشان می‌دهد که ساختار سنی جمعیت در این جمهوریها با جوانی جمعیت روبروست و پایه هرم سنی - جنسی نسبتاً بزرگ است و می‌بایستی برای آینده از طریق برنامه‌ریزیهای برای کنترل مولید برای درصد جوانی را کاهش داد تا ساختار مناسبی حاصل شود.

ترکیبات قومی - ملیتی جمعیت

به منظور بررسی ترکیبات قومی - ملیتی جمعیت در جمهوری آسیای میانه، از منابع متعددی برای تهیه و تدوین جدول ۶ استفاده شده است. و هدف اصلی آن بوده که با شناسایی ترکیبات قومی - ملیتی، تعداد و درصد قومیت‌های مسلمان در هر یک از جمهوریها تعیین و مشخص شوند. دو نفر از محققان اقلیت‌های قومی - ملیتی شوروی را شامل اسلاوها (روسها، اوکرائینها، اهالی روسیه سفیدها)، بالتها (جمهوریهای بالتیک)، مسلمانان (ازبکها، قزاقها، آذربها، قرقیزها، تاجیکها، ترکمنها) و سایرین دانسته‌اند (منبع شماره ۲۱، ص ۸). بدین ترتیب جمهوری‌های پنجگانه آسیای میانه به دلیل دارا بودن درصد بالایی به دلیل دارا بودن درصد بالایی از جمعیت های مسلمان، در گروه قومی - ملیتی مسلمانان قرار می‌گیرند.

بررسی جدول ۶ نشان می‌دهد که قومیت‌های ازبک، تاجیک، و ترکمن در جمهوریهای مربوطه دارای درصد بالایی بین ۷۰ - ۶۰ درصد از جمعیت اصلی را تشکیل می‌دهند. در حالی که قرقیزها تقریباً نیمی از کل قزاقها ۳۶ درصد از کل ساکنان آن دو جمهوری را شامل می‌شوند. نگاره ۲، نیز این توزیع فضایی را واضحتر ارائه کرده است. از طرف دیگر بررسی تعداد و درصد روسها و توزیع فضایی آنها (جدول ۶، نگاره ۳) در جمهوریهای مورد مطالعه نشان می‌دهد که آنها به عنوان یک اقلیت قومی - ملیتی به میزان ۱۳ - ۱۰ درصد در جمهوری‌های ازبکستان، تاجیکستان، و ترکمنستان حضور دارند. در این رابطه نیوزویک درصد روسها را در سال ۱۹۹۲ در ازبکستان ۸ درصد، تاجیکستان ۸ درصد، و ترکمنستان ۱۰ درصد

بهتری در این کشورها می‌تواند باشد. از طرفی دیگر نرخ بانسبت مرگ و میر در مجموعه این جمهوریها به طور کلی نزدیک به یکدیگر بوده و در مقیاس جهانی پایین می‌باشد. لذا بالا بودن بهره یا نسبت مولید از علل اصلی بالا بودن نرخ رشد افزایش طبیعی جمعیت در این کشورها محسوب می‌شود. با توجه به آمار نرخ رشد افزایش جمعیت در جدول ۴، ملاحظه می‌شود که کشور تاجیکستان با نرخ رشد ۳/۳ درصد از این لحاظ در مرتبه اول قرار داشته و فاصله آن با نرخهای رشد طبیعی جمعیت در کشورهای ترکمنستان (مرتبه دوم) و ازبکستان (مرتبه سوم) تقریباً زیاد است. بنابراین تاجیکستان کشوری است که می‌بایستی برای برنامه‌های تنظیم خانواده در آینده کشورش برنامه‌ریزی دقیقی داشته باشد. ضمناً کشورهای ترکمنستان، ازبکستان، و قرقیزستان با رشد جمعیتی ۲/۸۸، ۲/۸۳، ۲/۳۱ نیز در مرتبه کشورهای در حال توسعه جهان محسوب شده و کم و بیش نیاز به اجرای برنامه‌های کنترل مولید را خواهند داشت. کشور قزاقستان تنها موردی می‌باشد که دارای کمترین میزان نرخ رشد افزایش طبیعی جمعیت بوده و احتمال همدیف شدن آن با کشورهای توسعه یافته جهان که دارای نرخ رشد جمعیتی زیر یک می‌باشند تا حدودی وجود دارد. بنابراین موقعیت جمعیتی و اجتماعی این جمهوری نسبت به چهار جمهوری دیگر، برتری خود را نشان می‌دهد.

از طرف دیگر بررسی ضریب باروری در جمهوریهای آسیای میانه نیز کمک کننده در توجیه مطالب فوق‌الذکر می‌باشند. بنابراین عطف به جدول ۵، ملاحظه می‌شود که ضریب باروری به طور کلی در جمهوریهای آسیای مرکزی بالا است. بدین ترتیب برحسب الویت، تاجیکستان، ترکمنستان، قرقیزستان، ازبکستان و قزاقستان قرار گرفته‌اند باید در نظر داشت که ضریب باروری در دنیای توسعه یافته برای هر زن که تجدید نسل را تضمین می‌نماید، ۲/۱ فرزند می‌باشد. (منبع شماره ۱۳). ضمناً در کل شوروی این ضریب در جدول ۵ معادل ۲/۴۱۲ ذکر شده که مشخصاً میزان بسیار باروری در کشورهای نواستقلال آسیای میانه را نشان می‌دهد. البته در بین این جمهوریها، کشور قزاقستان موقعیت بسیار بهتری را از این لحاظ ارائه می‌نماید.

بررسی گروههای سنی جمعیت به عنوان مشخصه دیگری از ساختار جمعیتی در جمهوریهای مورد مطالعه ضروری به نظر می‌رسد. در

جدول ۶ - تعداد و درصد جمعیتی گروههای قومی - ملیتی کشورهای نو استقلال آسیای میانه

اسامی کشورها	درصد و تعداد کل قومیت	درصد و تعداد کل روسها	درصد و تعداد کل سایر قومیت های مسلمان و غیرمسلمان در هر کشور	تعداد تقریبی کل مسلمانان در هر کشور (۱۹۹۰)	پیش بینی تعداد کل جمعیت مسلمان در هر کشور در سال ۲۰۰۰
ازبکستان Uzbekistan	ازبکها: ۷۰ درصد (۱۴۰۰۰/۰۰۰ نفر) تاجیکها: ۱۱ درصد:	۲/۲۰۰/۰۰۰ نفر	تاجیکها: ۳/۹ درصد (۷۸۰/۰۰۰ نفر) تاتارها: ۴/۲ درصد (۸۴۰/۰۰۰ نفر) سایر قومیتها: روسها، تاتارها، قزاقها (با درصد قابل ملاحظه)، تعداد کمتری از تاجیکها، قره قالپاقها	۱۵/۶۲۰/۰۰۰ نفر	۲۰/۶۴۸/۰۶۶ نفر
تاجیکستان Tajikistan	تاجیکها: ۶۰ درصد (۳۰۰/۰۰۰ نفر)	۵۵۰/۰۰۰ نفر	ازبکها: ۲۵ درصد (۳۷۵/۰۰۰ نفر) سایر قومیتها: اوکراینی ها، ارمنی ها، تاتارها، آلمانیها، قزاقها و جهودها	۴/۶۷۵/۰۰۰ نفر	۶/۴۶۱/۹۶۲ نفر
ترکمنستان Turkmenistan	ترکمنها: ۷۰ درصد (۲۵۰/۰۰۰ نفر)	۴۵۵/۰۰۰ نفر	ازبکها: ۸/۵ درصد (۲۹۷/۵۰۰ نفر) قزاقها: ۲/۹ درصد (۱۰۱/۵۰۰ نفر) سایر قومیتها: اوکراینی ها، تاتارها، ارمنی ها، آذربایجانیها، قره قالپاقها	۲/۸۹۰/۰۰۰ نفر	۳/۷۸۴/۴۴۳ نفر
قرقیزستان Kyrgyzstan	قرقیزها: ۴۷/۹ درصد (۲/۱۵۵/۵۰۰ نفر)	۱/۱۲۵/۰۰۰ نفر	ازبکها: ۱۲/۱ درصد (۴۴۴/۵۰۰ نفر) تاتارها: ۲ درصد (۹۰/۰۰۰ نفر) اوکراینی ها: ۳/۱ درصد (۱۳۹/۵۰۰ نفر)	۲/۷۹۰/۰۰۰ نفر	۳/۵۰۵/۷۸۳ نفر
قزاقستان Kazakhstan	قزاقها: ۳۶ درصد (۴۸۰/۰۰۰ نفر)	۷/۳۸۰/۰۰۰ نفر	ازبکها: ۱۴ درصد (۲۶۰/۰۰۰ نفر) اوکراینی ها: ۶ درصد (۸۰/۰۰۰ نفر) سایر قومیتها: آلمانیها، تاتارها، روسهای سفید، اویغورها، دونگانها، و کره ای ها	۶/۷۴۰/۰۰۰ نفر	۷/۹۹۳/۳۵۰ نفر

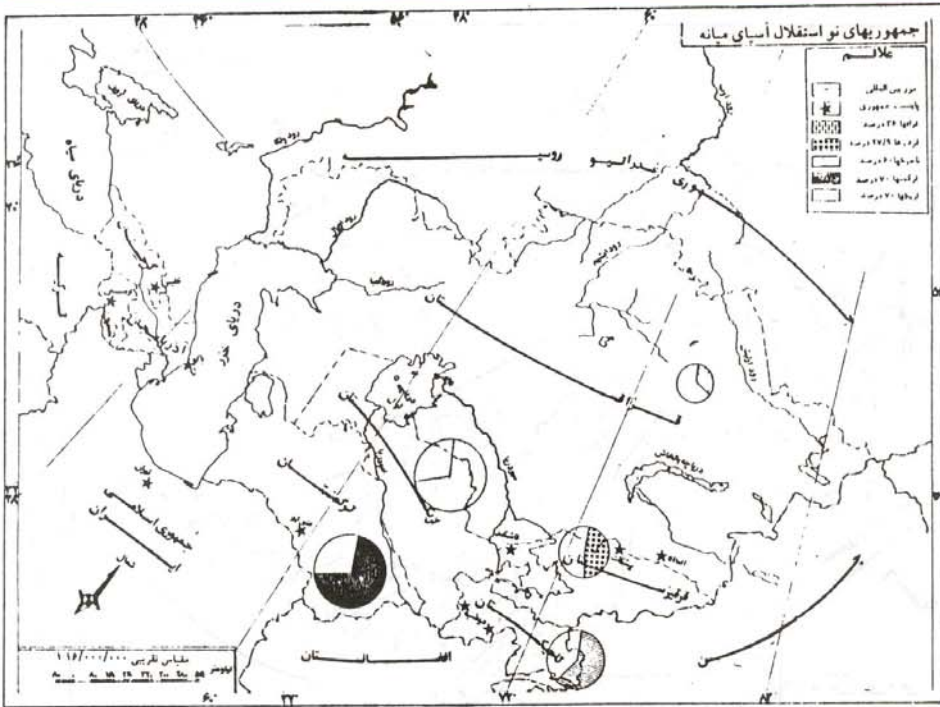
منابع مورد استفاده: شامل جداول ۱ و ۴ و منابع به شماره های ۱۲، ۲۶، ۸۰، ۲۷، ۲۱ (صفحات ۳-۶۳، ۵۵-۱۸)، (صفحات ۲۲-۲۰) و ۳۱ (صفحه ۳۴) می باشد

با توجه به مندرجات جدول ۶، تعداد تقریبی کل مسلمانان ۵ جمهوری مورد مطالعه در سال ۱۹۹۰ جمع بندی شده اند و توزیع فضایی آنها نیز در نگاره ۴ به نمایش گذاشته شده است. نتایج حاصله نشان می دهند که به ترتیب اولویت کشور ازبکستان دارای بالاترین مسلمانان در این جمهوری می باشد که علت آن را می توان در جمعیت زیادتر این کشور و در رابطه با درصد بالای مسلمانان در ترکیبات قومی - ملیتی جمعیت آن دانست. ضمناً کشور قزاقستان دارای دومین مرتبه از لحاظ تعداد کل مسلمان می باشد ولیکن بدلیل آنکه درصد مسلمانان آن نسبت به کل جمعیت آن کشور تقریباً پایین است، لذا اهمیت آن به عنوان یک کشور مسلمان نشین کمتر از سایر جمهوریهای مورد مطالعه می باشد. جمهوریهای تاجیکستان، ترکمنستان و قزاقستان از لحاظ تعداد کل جمعیت مسلمان در مرتبه های بعدی قرار گرفته اند و بدلیل بالاتر بودن درصد مسلمانان در ترکیبات قومی - ملیتی جمعیت خود، نسبت به قزاقستان دارای ارجحیت می باشند.

براساس پژوهش این مقاله جمع کل و تقریبی مسلمانان کشورهای آسیای میانه برای سال ۱۹۹۰، معادل ۳۲/۶۷۴/۰۰۰ نفر می باشد (جدول ۶) و در این رابطه مجله تأیید می نویسد که ۳۵ میلیون مسلمان در ۵ جمهوری قزاقستان، قزاقستان، تاجیکستان، ازبکستان و ترکمنستان زندگی می کنند.

ذکر نموده است (نیوزویک، سوم فوریه ۱۹۹۲، ص ۲۰)، که این موضوع کاهش جمعیت روسها را در این جمهوریها نشان می دهد. به همین منوال ترتیب درصد روسها که در قزاقستان معادل ۲۵ درصد و در قزاقستان معادل ۴ درصد از کل جمعیت آنها بوده است (جدول ۶ نگاره ۳)، در حد چشم گیری بالاتر از سه جمهوری اخیر الذکر می باشد که در نتیجه تعداد افراد غیرمسلمان کشورهای قزاقستان و ترکمنستان از کشورهای ازبکستان، تاجیکستان و ترکمنستان بیشتر است. در هر حال تعداد و درصد روسها نیز براساس نوشته نیوزویک به میزان ۲۱ درصد در قزاقستان و ۳۸ درصد در قزاقستان رسیده است. (منبع شماره ۱۸، ص ۲۰).

مسئله قابل بررسی دیگر وجود سایر اقلیت های قومی - ملیتی در پنج جمهوری آسیای میانه می باشد که شامل مسلمانان و غیرمسلمانان می باشند. جدول ۶، نیز ترکیبات قومی - ملیتی از جمعیت کل این جمهوریها را نشان می دهد. بایستی توجه داشت که تاتارها، اویغورها، دونگانها و قره قالپاقها، مسلمان هستند و سایر اقلیت های ذکر شده نظیر اوکراینی ها، آلمانی ها، ارمنیها، روسهای سفید، و کره ای ها غیرمسلمان می باشند. بدین ترتیب تعداد کل و تقریبی مسلمانان از گروه های اقلیتی قومی - ملیتی هر جمهوری مشخص شده اند تا برای تعیین نمودن جمع کل مسلمانان هر کشور مورد محاسبه قرار گیرند.

نگاره ۲ نمایش درصد فرمتهای اصلی و مسلمان در جمهوریهای نو استقلال آسیای میانه

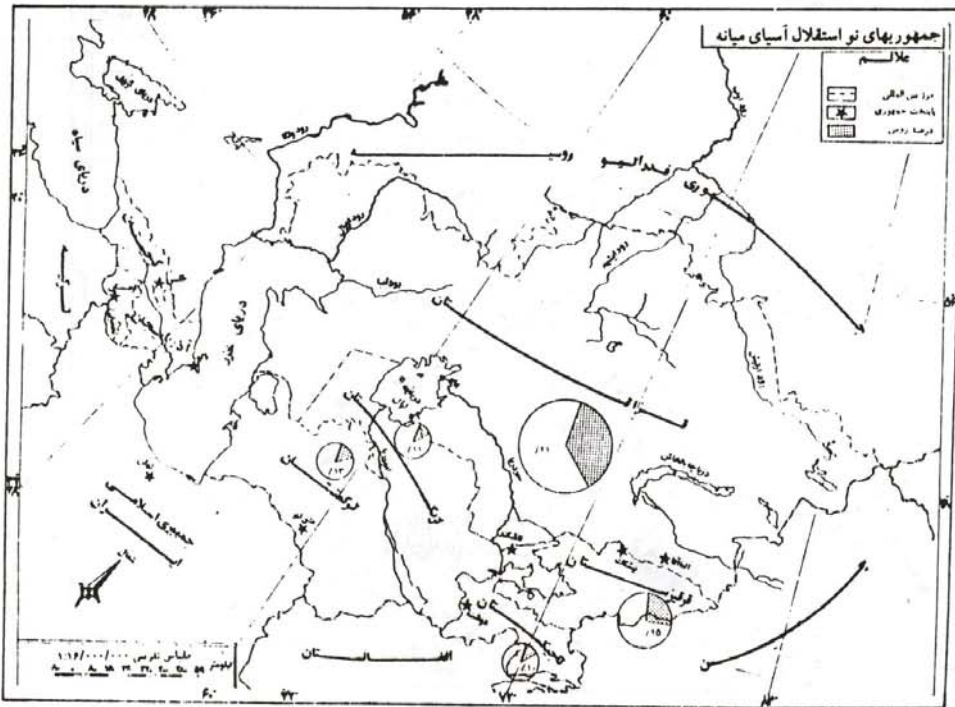
(منبع شماره ۳۰) بدین ترتیب نزدیک بودن این ارقام به یکدیگر نشان می‌دهد که بین ۳۳ تا ۳۵ میلیون مسلمان در این جمهوریها ساکن می‌باشند. ضمناً با محاسبه تخمینی جمعیت این ۵ کشور برای سال ۲۰۰۰ (جدول ۶) کل جمعیت آنها نزدیک به ۴۲/۵ میلیون نفر خواهند شد که در ارتباط با نرخ رشد افزایش طبیعی جمعیت نسبتاً بالای آنها می‌باشد. نگاره ۵ نیز توزیع فضایی مربوطه را در ناحیه مورد مطالعه نشان می‌دهد. بررسی جنبه‌های کیفیتی جمعیت این جمهوریها نیز بایستی برای برنامه‌ریزیهای آینده این کشورها مورد توجه قرار گیرد.

اعتماد به دین اسلام در حد مؤثر و محکمی در شهرها و روستاهای دائم (اسکان یافته) آسیای مرکزی وجود دارد و به طور کلی آزادانه در جوامع شبانی مشاهده گردیده است. لیکن مرکزیت اصلی تأسیس افکار اسلامی، نقش علمای روحانی، و توسعه اسلام در شهرهای آسیای میانه بوده است. (منبع شماره ۲۶، صفحه ۱۰۸۱) مساجد بزرگ و عمده موجود در شهرهای این کشورهای مسلمان نشین آسیای میانه شامل مسجد جامع شیخ ضیاءالدین خان در تاشکند، مسجد طلا شیخ در تاشکند (بزرگترین عبادتگاه در پایتخت ازبکستان)، مسجد جامع یکه اسرای تاشکند، مسجد جامع کلان در بخارا، ابنیه و آثار اسلامی پرورش و زیاد در سمرقند (منبع شماره ۳، صفحات ۷۳ - ۷۲)، مسجد طلعتان بابا در شهر یولان ترکمنستان، خواجه یوسف - بابا در شهر بایرام علی ترکمنستان (منبع

اوضاع فرهنگی - اجتماعی و رفاهی

خصوصیات مذهبی

اسلام در طی چند دهه‌ای از زمان هجرت حضرت محمد (ص) یعنی سال ۶۲۲ میلادی به آسیای غربی و مرکزی وارد شده است. قبول و گرایش به این مذهب برای بیشتر از ۱۲۰۰ سال است که بین ترکها و تاجیکها آسیای میانه مرسوم گردیده است. (منبع شماره ۲۶، صفحه ۱۰۸۱) ازبکها، ترکمنها، قرقیزها، و قزاقها سنی مذهب و پیرو مکتب حنفی می‌باشند. تاجیکها نیز سنی مذهب و پیرو مکتب حنفی بوده و ضمناً دارای

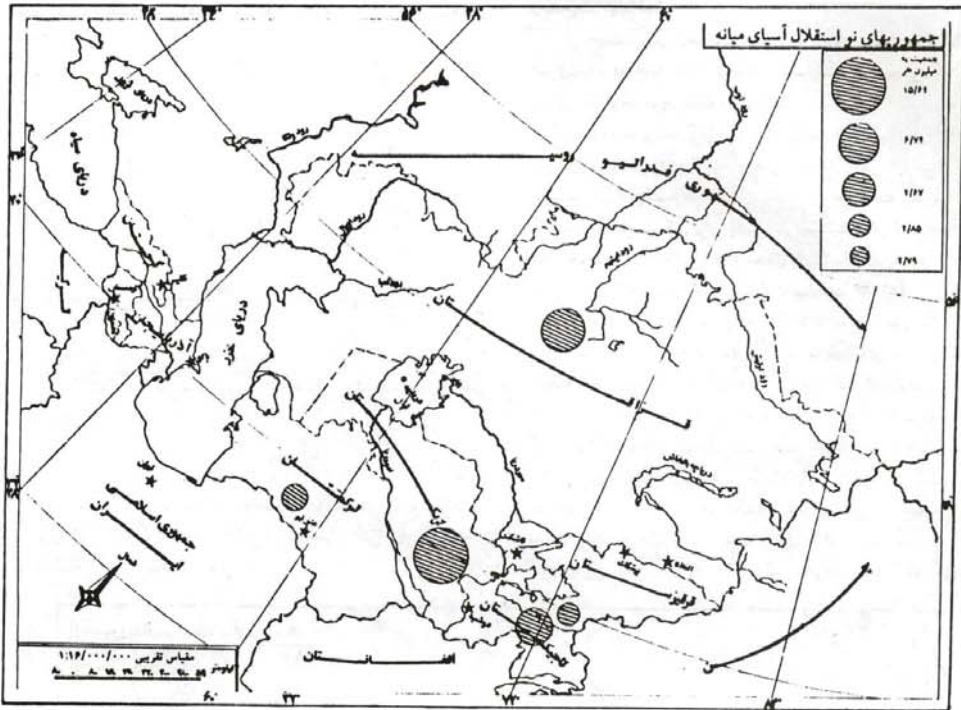

شماره ۱۴ صفحه ۹۹) و مسجد القصی در شهر عشق آباد ترکمنستان می‌باشند. ضمناً در شهرهای فروتزه و اوش (جمهوری قرقیزستان) مساجد جامع برای عبادت دایر است در جمهوری قزاقستان نیز در شهرهای آلماتا، جمبول، چم کند، تالدی، گورکان، کوچکه تاو، اورالسک، گوریف و چند شهر دیگر، اقدامات گسترده‌ای برای بازسازی مساجد جامع قدیمی صورت گرفته و در چندین شهر نیز مساجد جامع نو تأسیس شده‌اند. (منابع ۳ و ۴).

با توجه به نقش و اهمیت مساجد در جهت تعالیم و اشاعه دین مبین اسلام در میان مسلمانان این جمهوریهای، می‌توان به ارزش وجودی مساجد جامع بزرگ متعدد در ناحیه مورد مطالعه خصوصاً شهرهای مهم آن پی برد. و بدین ترتیب انتظار می‌رود که در آینده روند رو به رشدی از لحاظ بازسازی مساجد قدیمی و تأسیس مساجد جدید در کشورهای آسیای میانه ملاحظه می‌شود.

مسلمانان آسیای میانه معتقدند که مذهب و ملیت گرایسی جزء لاینفک زندگی مردمان یک کشور می‌باشند این موضوع به صورت تشکیل یافتن در اتحادیه پان اسلامیکی تجلی نموده است. (منبع شماره ۲۱، صفحه ۸). در هر حال در اینجا می‌توان به نقش برقراری روابط مذهبی - سیاسی این جمهوریهای نواستلال با کشورهای مسلمان آسیای اشاره نمود. در این مورد تأیید اشاره می‌کند که عربستان سعودی با ارسال قرآن و پول نقد جهت بازسازی مساجد در سمرقند (پایتخت قدیمی آسیا مرکزی) در جستجو

سیریلی را که به توسط روسیه در دهه ۱۹۳۰ تحمیل شده بود کنار بگذارند و در چنین وضعیتی است که به دلیل حضور اکثریت مسلمانان ترک زبان این ناحیه، گرایش به سوی کشور ترکیه و استفاده از زبان ترکی مطرح گردد (منبع شماره ۱۸، صفحه ۲۰). در این راستا، سلیمان دمیرل رئیس جمهور ترکیه اعلام می‌کند که فرصتی جدید برای کشور ترکیه در برابر جمهوریهای ترک زبان آسیای میانه شامل قزاقستان، قرقیزستان، ازبکستان، ترکمنستان فراهم آمده و آنها همزبان مردم ترکیه می‌باشند. بنابراین ترکیه می‌تواند یک اتحادیه اقتصادی دریای سیاه را به اتفاق این جمهوریهای نواستلال ترک زبان احیاء نماید (منبع شماره ۳۲، صفحه ۱۷). در تأیید استفاده از عامل همزبانی برای تأثیرگذاری ترکیه در منطقه، نیوزویک می‌نویسد که ترکیه در نظر دارد که ماشینهای تایپ بزبان لاتین را به شهرهای مورد نظر خود در چهار جمهوری ترکی زبان آسیای میانه بفرستد. در مورد تاجیکستان، دمیرل می‌گوید که آنها زبانشان با فارسی ایرانیان خویشاوندی دارد و بهتر است که آنان عام گزایانه (غیردینی) باقی بمانند و القابای لاتین را انتخاب دارد (منبع شماره ۳۲، صفحه ۱۷). در حالیکه تاجیکستان اعلام نموده که زبان عربی را انتخاب خواهد کرد و در این رابطه، سعودیهای در حال پخش کردن و انتشار دادن زبان عربی قرآن خود در حد وسیع و گسترده‌ای می‌باشند (منبع شماره ۱۸، صفحه ۱۸). در هر حال در این میان نمی‌توان نقش همزبان بودن ایرانیان با تاجیکها را نادیده گرفت و این موضوع هم می‌تواند عملاً در تصمیم

- میلیتی در هر یک از این کشورهای نواستقلال آسیای میانه، استفاده می‌شود.
(منبع شماره ۴، صفحات ۷۶، ۷۷، ۸۸، ۹۷، ۹۸، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۱۷، ۱۱۸).
جمهوری های نواستقلال آسیای میانه که در نظر دارند که الفبای گیری دولت تاجیکستان برای تغییر و یا عدم تغییر زبان موجود در آن کشور تأثیر داشته باشد.

درآمد سرانه

به منظور بررسی درآمد سرانه جمهوریهای مسلمان نشین آسیای میانه، جدول ۷ در اینجا تهیه و تنظیم گردیده است. با توجه به مندرجات این جدول مشخص می‌شود که درآمد ملی سرانه به ترتیب اولویت شامل جمهوریهای قزاقستان، ترکمنستان، قرقیزستان، ازبکستان و تاجیکستان می‌شود. در واقع میزان درآمد ملی سرانه آنها برحسب دلار بین ۳۷۲۰ - ۲۳۴۰ دلار آمریکایی محاسبه شده است. در نتیجه متوسط درآمد سرانه در این کشورهای نواستقلال معادل ۳۰۴۲ دلار آمریکایی می‌باشد که آنها را در ردیف کشورهای در حال توسعه جهان نشان می‌دهد.

البته همواره مسئله ارزش برابری روبل با ارزهای معتبر جهانی، ممکن است در ارزشیابی این ارقام از درآمدهای سرانه جمهوریهای مورد مطالعه تأثیر بگذارد. ضمناً با توجه به این مطلب که درآمد سرانه شوروی

بیوستگی یا سننها بوده و می‌خواهد که ایرانیهای شیعه را از آنجا به بیرون بفرستد (۱۹۹۱، صفحه ۱۸). از طرف دیگر نقش مؤثر جمهوری اسلامی ایران در تأسیس کنسولگری جدید در این جمهوریها و هم چنین توسعه روزافزون روابط فرهنگی و اقتصادی و اجتماعی فیمابین از اهمیت بسیار برخوردار است.

خصوصیات زبانی

زبان‌های ناحیه آسیای مرکزی از خانواده‌های زبانی آلتاییک و هند و اروپایی می‌باشند که یکی از زیر تقسیمان زبان آلتاییک ترکی بوده که در بین قزاقها، قرقیزها، ازبکها، قراقالپاها و ترکمنها محاوره استفاده می‌شود. در حالی که تاجیکها به زبان ایرانی (از شعبات هند و اروپایی) صحبت می‌کنند. (بریتانیکا، ۱۹۹۰، صفحه ۱۰۸۰) زبان نوشتاری و ادبی مردمان جمهوریهای مورد مطالعه تا سال ۱۹۲۷ میلادی عربی، سپس لاتین، و بعد از آن سیریلی بوده است. (منبع شماره ۱، صفحات ۲۵۷-۲۵۶) زبانهای متداول در امور اداری، قضایی و سایر اقدامات رسمی در ازبکستان شامل ازبکی و روسی؛ در تاجیکستان شامل تاجیکی و روسی؛ در ترکمنستان شامل ترکمنی و روسی؛ در قرقیزستان شامل قرقیزی و روسی؛ در قزاقستان شامل قزاقی و روسی می‌باشند. البته در برنامه‌های رادیو و تلویزیون در سطح مطبوعات و نشریات از سایر زبانها در ارتباط با حضور اقلیتهای قومی

وضعیت بهداشت

جهت بررسی وضعیت بهداشتی و پزشکی جمهوریهای نواستقلال آسیای میانه دو عامل تعداد تخت‌های بیمارستان و همچنین تعداد پرسنل پزشکی در اینجا مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. نگارنده با استناد به تحقیق حمصی در زمینه برنامه‌ریزی درمانی در ایران، معیارهای دوگانه فوق‌الذکر را مورد ارزشیابی قرار داده است. حمصی استاندارد بین‌المللی را به طور متوسط برای هر یکصد نفر جمعیت یک ناحیه یک تخت بیمارستان دانسته و ضمناً پرسنل پزشکی برای یکهزار نفر جمعیت را در کشورهای توسعه یافته جهان در سال ۷۰ - ۱۳۶۹ معادل ۳۳/۵ برای آمریکا، و ۳۰/۲ برای سوئد معرفی کرده است (منبع شماره ۲، صفحات ۲۶، ۱۳).

آمار سال ۱۹۸۶ موجود درباره تعداد تخت بیمارستانی و تعداد پرسنل پزشکی مربوط به ۵ جمهوری نواستقلال آسیای میانه در اینجا مورد استفاده قرار گرفت (منبع شماره ۲۷) و مشخص شد میانگین تعداد تخت بیمارستان به ازای هر یکصد نفر جمعیت معادل ۱/۰۸ بوده و میانگین پرسنل پزشکی به ازای هر یکهزار نفر جمعیت برابر با ۸/۸۲۱ شده است.

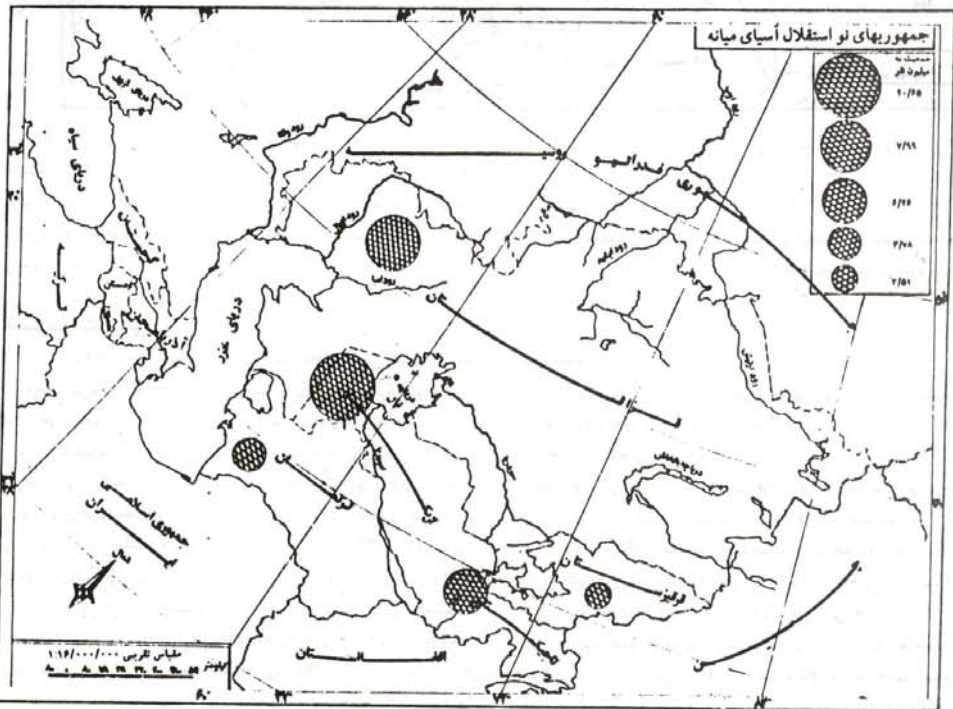
بدین ترتیب مشخص می‌شود که تعداد تخت بیمارستانی در حد استاندارد می‌باشد ولیکن تعداد پرسنل پزشکی قابل مقایسه و نزدیک به کشورهای در حال توسعه است. بنابراین برای توسعه آینده این ناحیه آموزشهای پزشکی و استخدام و بکارگیری افراد متخصص ضروری خواهد.

جدول ۷ - وضعیت فعلی درآمد سرانه در جمهوریهای نو استقلال آسیای میانه

اسامی جمهوریهای مورد مطالعه	درآمد سرانه در هر جمهوری و برحسب دلار آمریکایی
ازبکستان	۲/۷۵۰
تاجیکستان	۲/۳۴۰
ترکمنستان	۳/۳۷۰
قرقیزستان	۳/۰۳۰
قزاقستان	۳/۷۲۰
میانگین درآمد سرانه این جمهوریها:	۳/۰۴۲

منابع مورد استفاده: شامل منبع شماره ۲۴، صفحه ۳۰، منبع شماره ۲۵، صفحه ۲۸ و منبع شماره ۲۹ می‌باشند

در سال ۱۹۸۷، معادل ۸۱۶۰ دلار اعلام گردیده، (منبع شماره ۱۷، صفحه ۷۳۵) ملاحظه می‌شود که میانگین درآمد سرانه کشورهای مورد مطالعه ما در آسیای میانه خیلی پایین است که این امر توسعه یافتگی ناچیز این ناحیه را در مقایسه با سایر قسمتهای اتحاد شوروی سابق نشان می‌دهد.

نگاره ۵
تخصیص تعداد نفری کل مسلمانان در هر یک از جمهوریهای نو استقلال آسیای میانه برای سال ۲۰۰۰ میلادی

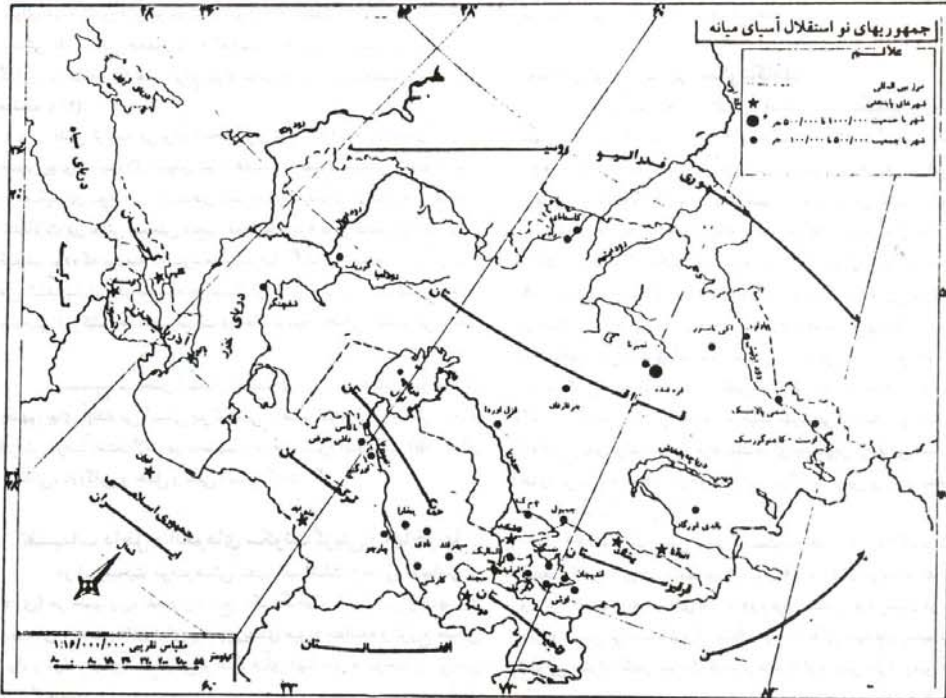
تعلیم و تربیت

در مجموع می‌توان اکثریت مردمان جمهوریهای نواستقلال آسیای میانه را باسواد دانست و این موضوع را می‌توان در رابطه با تعداد فراوان مدارس ابتدایی و متوسط در این کشورها توجیه نمود. براساس آمار ۱۹۸۷، در مجموع ۲۴/۲۰۰ باب مدارس ابتدایی در این جمهوریها مشاهده شده است. ضمناً تعداد ۶۱۷ کالج تکنیکی در مجموعه این کشورها در سال ۱۹۸۷ موجود بوده‌اند که به همراه آنها تعداد قابل توجهی مؤسسات علمی و تحقیقاتی نیز وجود داشته‌اند. چندین مؤسسه آموزش عالی و دانشگاهی نیز در تکمیل این مراکز علمی و تحقیقاتی دارای نقش بوده‌اند (منبع شماره ۲۷). در بین جمهوریهای مورد مطالعه، کشورهای ازبکستان و قزاقستان دارای برتری چشمگیری در کلیه مقاطع تعلیم و تربیتی (مدارس ابتدایی و متوسطه، کالجهای تکنیکی، مؤسسات علمی و تحقیقاتی، و دانشگاهها و دانشکده‌ها) نسبت به سه جمهوری دیگر می‌باشند. بررسی دقیقتر در این مورد موکول به مطالعه انفرادی هر یک از جمهوریهای مسلمان و نواستقلال آسیای میانه خواهد بود.

رسانه‌های گروهی

رسانه‌های گروهی را می‌توان شامل رادیو و تلویزیون، و مطبوعات و جراید در این ناحیه مورد مطالعه دانست. کلیه جمهوریهای نواستقلال

آسیای میانه از امکانات رادیو و تلویزیون استفاده می‌کنند. می‌توان گفت که پخش برنامه‌های رادیو - تلویزیون در ازبکستان عمدتاً به زبانهای ازبکی، روسی و قزاقی؛ در تاجیکستان به زبان تاجیکی و روسی؛ در ترکمنستان به زبانهای ترکمنی و روسی؛ در قزاقستان به زبانهای قرقیزی، روسی، آلمانی، و دونگانی؛ و سرانجام در قزاقستان به زبانهای قزاقی، روسی، ازبکی، اویغور، آلمانی و کره‌ای، می‌باشند (منابع شماره ۴ و ۲۶). تنوع استفاده از زبانها در برنامه‌های رادیو و تلویزیون می‌تواند نمایانگر یک طیف گسترده این شبکه ارتباطات از رسانه‌های گروهی در جمهوریهای مورد مطالعه باشد. بررسی شیوع تعداد روزنامه‌ها به ازای هر یکصد هزار نفر جمهوریهای نواستقلال ارزشیابی رسانه‌های گروهی در این تحقیق بوده است. با توجه به آمار سال ۱۹۸۶، میانگینی متوسط از تنوع و گوناگونی روزنامه‌ها در جمهوریهای مورد مطالعه به ازای یکصد هزار نفر معادل ۱/۹۵۶ را نشان می‌دهد که تقریباً نزدیک به عدد ۲ می‌باشد و می‌توان گفت که به ازای هر یکصد هزار نفر جمعیت، ۲ نوع روزنامه در جمهوریها موجود است. در این میان قزاقستان و قزاقستان دارای مقامهای بالاتری نسبت به سه جمهوری دیگر می‌باشند. ضمناً بایستی اشاره نمود که زبان غالب و اصلی روزنامه‌های منتشره در جمهوریهای مورد مطالعه عمدتاً به زبان اصلی آنها یعنی ازبکی، تاجیکی، ترکمنی، و قرقیزی می‌باشد؛ به استثنای قزاقستان که فقط ۳۷/۵ درصد از روزنامه‌های آن به زبان قزاقی هستند با

نگاره ۶. توزیع فضای شهری مهم در جمهوریهای نواستقلال آسیای میانه

تقسیمات داخلی و مراکز روستایی و شهری

به منظور بررسی تقسیمات داخلی کشورهای نواستقلال آسیای میانه، در اینجا از منابع مربوطه استفاده شده و اطلاعات مورد نیاز بر روی جدول ۸ به نمایش گذاشته شده است. براساس توجیه گلسزودویلی تقسیمات داخلی جمهوریهای اتحاد جماهیر شوروی بر پایه ملیت‌گرایی در زیر تقسیمات کلی‌تر، و بر پایه اقتصادی در زیر تقسیمات کوچکتر صورت گرفته است (منبع شماره ۱۰، صفحه ۱۶۴). بدین ترتیب تقسیمات و نواحی معرفی شده در روی جدول ۸، در ارتباط با ملاکهای فوق‌الذکر تشکیل یافته‌اند.

در میان جمهوریهای مورد مطالعه، قزاقستان دارای بالاترین تعداد نواحی یعنی ۱۹ مورد می‌باشند که این مسئله در ارتباط با مساحت بزرگ این کشور قابل توجیه می‌باشد. کشور ازبکستان دارای یک جمهوری خودمختار و ۱۲ ناحیه می‌باشد که از لحاظ تعداد نواحی در مرتبه دوم قرار دارد و با توجه به این مطلب که مساحت آن از ترکمنستان تا حدی کوچکتر است ولی تعداد نواحی‌اش ۲/۴ برابر آن کشور می‌باشد؛ علت این امر را می‌توان در تنوع ترکیبات ملیتی و مسایل اقتصادی جستجو نمود. جمهوریهای تاجیکستان و قرقیزستان هر کدام دارای سه ناحیه در تقسیمات داخلی خود می‌باشند که با توجه به وسعت کوچک آنها، می‌توان موضوع را مورد توجه قرار داد.

تعداد و توزیع فضایی سکونتگاهها

برای بررسی تعداد و توزیع فضایی سکونتگاههای روستایی و شهری، جدول ۹ تنظیم و ارائه گردیده است. اطلاعات اولیه از منابع مورد لزوم به دست آمده سپس تراکمهای نسبی تعداد نواحی روستایی، تعداد آنها، و تعداد سکونتگاهها یا مراکز شهری نسبت به هر ده هزار کیلومتر مربع از مساحت هر یک از جمهوریهای محاسبه گردیده و بر روی جدول مذکور منعکس شده‌اند تا امکان تحلیل مقایسه‌ای فراهم گردد. با توجه به جدول ۹، مشاهده می‌شود که تراکمهای نسبی نواحی روستایی در کشورهای ازبکستان و تاجیکستان در مقایسه با دیگر جمهوریهای بالاتر است که این بدان مفهوم می‌باشد که استفاده فشرده‌تر و متمرکزتری از نواحی روستایی در این کشورها در مناطق کوهستانی و کوهپایه‌ای آن‌ها صورت می‌گیرد. کشور قرقیزستان از این لحاظ وضعیت متوسطی را نشان می‌دهد در حالی که کشورهای ترکمنستان و قزاقستان دارای پایتینترین ارقام می‌باشند که علت آن را می‌توان مربوط به وجود نواحی بزرگ صحرایی و نیمه صحرایی در این کشورها دانست.

ارقام تراکم نسبی آنها نسبت به هر ۱۰/۰۰۰ کیلومتر مربع از وسعت کشورهای مورد مطالعه (جدول ۹) نیز نشان می‌دهند که ازبکستان و تاجیکستان در مرتبه‌های اول و دوم قرار داشته و قرقیزستان در میانه قرار دارد و سپس ترکمنستان و قزاقستان در مرتبه‌های چهارم و پنجم می‌باشند. بنابراین میتوان اظهار نمود که کاربری متمرکزتر و فشرده‌تر از زمین در ارتباط با جمهوری‌هایی است که در مرتبه‌های اول و دوم و سوم قرار دارند، و

توجه به درصد کم قزاقها به عنوان ترکیبی از گروه قومی - ملیتی در آن جمهوری نسبت به درصد بالاتر قومیت روسها این کاهش را می‌توان توجیه کرد.

ساختار اشتغالات در فعالیتهای اقتصادی

آمارهای سال ۱۹۸۹ در مورد کل جمعیت قزاقستان و چهار جمهوری دیگر آسیای میانه نشان می‌دهد که از جمعیت ۴۹/۲۰۰/۰۰۰ نفری آنها، ۴۵/۵ درصد آن ساکنان شهرها و ۵۴/۵ درصد بقیه ساکن روستاهای این جمهوریها می‌باشند (منبع شماره ۶، صفحه ۲۷۴).

بنابراین می‌توان مهمترین مشغله اقتصادی ساکنان این کشورها را به دلیل سکونت داشتن آنها در روستاها، در زمینه فعالیتهای نوع اول یعنی کشاورزی توجیه نمود.

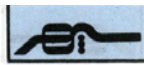
در همین زمینه رادیو دولتی بریتانیا اعلام می‌کند که به طور کلی جمهوریهای آسیای میانه تولیدکننده مواد خام بوده‌اند و شوروی این مواد خام را از آنها خریداری می‌کرده است و در حال حاضر هم این جمهوریها پایه صنعتی ندارند و بایستی مواد خام خود را به جایی بفروشند (منبع شماره ۵). سلیمان دمیرل رئیس جمهور ترکیه اظهار می‌کند که جمهوریهای آسیای میانه کشورهای تولیدکننده مواد خام هستند و آنها در واقع هیچ صنعتی ندارند این جمهوریها به کمکهای تکنیکی، راهنمایی و سرمایه گذاری به اضافه بازارهایی برای مواد خامشان نیاز دارند (منبع شماره ۳۲، صفحه ۲۱۷).

بدین ترتیب می‌توان نتیجه گیری نمود که اشتغال نیروی کار در جمهوریهای نواستقلال آسیای میانه عمدتاً (احتمالاً بیشتر از ۵۰ درصد) در فعالیتهای نوع اول اقتصادی کشاورزی متمرکز می‌باشند و ضمناً اشتغالات در بخش صنعتی (یعنی فعالیتهای نوع دوم اقتصادی) پایین و ضعیف بوده که نیازمند به توسعه و سرمایه‌گذاری آینده در این زمینه می‌باشند. بنابراین در مقایسه به استانداردهای جهانی، ساختار اشتغال جمعیتی این کشورها خصوصیات در حال توسعه یافتگی را نشان می‌دهند.

تصحیح ساختار اشتغال اقتصادی نیروی انسانی موجود در جمهوریهای آینده می‌بایستی بر کاهش درصد اشتغال در بخش اول و افزایش درصد اشتغالات در بخشهای دوم و سوم اقتصادی (فعالیتهای خدماتی، بازرگانی و حمل و نقلی) مبتنی گردد.

تقسیمات داخل و الگوهای سکونت‌گزینی و مهاجرتها

در این مبحث موضوعاتی نظیر تقسیمات داخلی (سیاسی - اداری) هر جمهوری، تعداد و توزیع سکونتگاههای (روستایی و شهری)، شهرهای پایتختی، شهرهای جمهوریهای مورد مطالعه و توزیع فضایی آنها، و مهاجرتها جمعیتی و الگوهای آنها مورد توجه و بررسی قرار گرفته‌اند.

جدول ۸ - نمایش تقسیمات داخلی جمهوریهای مورد مطالعه و با تأکید بر اسامی ناحیه‌ها

اسامی جمهوریها	جمهوری خود مختار و اوبلاست خود مختار	اسامی ناحیه‌ها
ازبکستان	جمهوری خود مختار قره قالپاق	اندیجان، بخارا، جیزیق، فرغانه، کنکده دریا، خوارزم، سمنگان، نای، سمرقند، سرخان دریا، سیر دریا، تاشکند
تاجیکستان	اوبلاست خود مختار گورنو - بدخشان	خجند (لنین آباد)، کورگان - نایوب، کولیاپ
ترکمنستان	-	مرو (ماری)، چارجو، کراسنودسک، داش حوض، عشق آباد
قرقیزستان	-	ایشیک - کول، نارین، اوش (اوبلاست)
قزاقستان	-	آکتوبینسک، گوریوف، اوراسک، جمبول، قزل اوردا، چم کند، کاستانای، قزاقستان شمالی، کوکچه تاو، تسلینوگرا، پاولودار، آلتای، قزاقستان شرقی، قره قنده، سمی پالاننسک، تالیدی کورگان، جزقازقان، تورگای، منقبشلاق

منبع مورد استفاده: شامل منابع شماره ۷، صفحات ۱۶۶ - ۱۶۴، شماره ۲۷، شماره ۳، شماره ۲۳ و شماره ۱۱ می‌باشند.

توضیحاً آنکه براساس گلشن‌رودبلی (منبع شماره ۷)، ناحیه‌های معرفی شده مربوط به کشور قزاقستان به استثنای جزقازقان، تورگای و منقبشلاق تحت عنوان اوبلاست نامیده شده‌اند.

جدول ۹ - تعداد کل و تراکم نسبی نواحی روستایی، تان‌ها و سکونت‌گاههای شهری در جمهوریهای مورد مطالعه

اسامی جمهوریها	تعداد ناحیه‌های روستایی	تراکم نسبی نواحی روستایی در هر ۱۰/۰۰۰ کیلومتر مربع	تعداد تان‌ها	تراکم نسبی تان‌ها در هر ۱۰/۰۰۰ کیلومتر مربع	تعداد سکونت‌گاههای شهری	تراکم نسبی سکونت‌گاههای شهری در هر ۱۰/۰۰۰ کیلومتر مربع
ازبکستان	۱۵۵	۳/۴۶	۱۲۴	۲/۷۷	۹۷	۲/۱۷
تاجیکستان	۲۳	۳/۰۰	۱۸	۱/۲۶	۴۹	۳/۴۲
ترکمنستان	۴۲	۰/۸۶	۱۵	۰/۳۱	۷۴	۱/۵۲
قرقیزستان	۴۰	۲/۰۱	۱۸	۰/۹۱	۳۱	۱/۵۶
قزاقستان	۲۲۱	۰/۸۱	۸۲	۰/۳	۱۹۷	۰/۷۲

منابع مورد استفاده: شامل جدول ۲ و منبع شماره ۲۷ می‌باشند.

جمهوریهای مورد مطالعه نیز به عنوان موضوع تکمیل‌کننده این مبحث مورد بررسی قرار گرفته‌اند. در این رابطه جدول ۱۰ نشان می‌دهد که جمعیت‌های روستایی، شهری، و جمعیت کل این پنج کشور در سالهای ۱۹۵۹، ۱۹۷۰، ۱۹۸۹ دارای چه مشخصاتی بوده‌اند. براساس جدول مذکور، افزایش کل جمعیت پنج جمهوری در فاصله سالهای ۱۹۷۰ - ۱۹۵۹ معادل ۱/۴ برابر و در فاصله سالهای ۱۹۸۹ - ۱۹۷۰ بیشتر از ۱/۵ برابر گردیده‌اند و درصدهای جمعیت روستایی و شهری نیز در کل ناحیه در سالهای ۱۹۷۰ تا ۱۹۸۹ دچار تغییرات عمده‌ای شده‌اند. در سال ۱۹۷۰ جمعیت روستایی ۵۷/۱ درصد جمعیت را شامل می‌شده که این میزان در ۱۹۸۹ به ۵۴/۵ درصد بالغ گردیده و نمایانگر کاهش درصد روستائینی در این ناحیه می‌باشد. متقابلاً نیز، درصد شهرنشینی در سالهای ۱۹۸۹ - ۱۹۷۰ بالاتر رفته است که میتوان علت آن را در ادامه روند مهاجرت‌های روستائیان به مراکز شهری این ناحیه، توجیه نمود. ضمناً در فاصله سالهای

جمهوریهای ترکمنستان و قزاقستان به دلیل وجود مناطق صحرایی و نیمه صحرایی بزرگ در مساحت کشورشان شرایط مساعدی را برای تراکم نسبی حد بالاتر سکونتگاههای «تان» فراهم نکرده‌اند.

بررسی تراکمهای نسبی سکونتگاهها یا مراکز شهری در هر ۱۰/۰۰۰ کیلومتر مربع مساحت نشان می‌دهد که تاجیکستان و ازبکستان دارای مقیاس‌های اول و دوم می‌باشند و قرقیزستان و ترکمنستان در حد میانه‌ای قرار می‌گیرند و قزاقستان کمترین تراکم را نشان می‌دهد. بدین ترتیب می‌توان کارایی استفاده شهری از زمین را در حد مناسبتری مربوط به آن کشورهای دانست که در مقیاسهای بالاتری از این لحاظ در جدول ۹ می‌باشند. البته ذکر این نکته ضروریست که قضاوت نهایی در مورد شهرگرایی این جمهوریها بستگی به بررسی عمده و مهم آنها دارد که در صفحات بعدی مورد بحث قرار گرفته‌اند.

مطالعه توزیع فضایی جمعیت کل روستایی و شهری در

جدول ۱۰ - نمایش تعداد جمعیت روستایی، شهری، و کل جمعیت در ناحیه مورد مطالعه

سالهای مورد مطالعه	جمعیت کل جمهوریهای	جمعیت کل روستایی در	درصد روستائینی	جمعیت کل شهری در	درصد شهرنشینی
	آسیای میانه	جمهوریهای آسیای میانه	جمهوریهای آسیای میانه	جمهوریهای آسیای میانه	جمهوریهای آسیای میانه
۱۹۵۹	۲۲/۹۷۷/۰۰۰	۱۴/۱۳۹/۰۰۰	۶۱/۵	۸/۸۳۸/۰۰۰	۳۸/۵
۱۹۷۰	۳۲/۸۰۱/۰۰۰	۱۸/۷۳۲/۰۰۰	۵۷/۱	۱۴/۵۲۹/۰۰۰	۴۲/۹
۱۹۸۹	۴۹/۴۰۰/۰۰۰	۲۶/۹۰۰/۰۰۰	۵۴/۵	۲۲/۵۰۰/۰۰۰	۴۵/۵

منابع مورد استفاده: شامل منابع شماره ۰۳۳ صفحه ۴۵۸؛ منبع شماره ۶، صفحه ۲۷۴؛ و منبع شماره ۱۵ می باشد

جدول ۱۱ - شهرهای پایتختی در کشورهای نو استقلال آسیای میانه در سالهای ۱۹۷۹ و ۱۹۸۹

اسامی جمهوریهای	شهرهای پایتختی	جمعیت در سال	جمعیت در سال	درصد افزایش
مورد مطالعه	این جمهوریها	۱۹۷۹ به نفر	۱۹۸۹ به نفر	جمعیت در طی دهسال
ازبکستان	تاشکند	۱/۷۸۰/۰۰۰	۲/۰۷۳/۰۰۰	۱۶/۵
تاجیکستان	دوشنبه	۴۹۴/۰۰۰	۵۹۵/۰۰۰	۵۰/۲
ترکمنستان	عشق آباد	۳۱۲/۰۰۰	۳۹۸/۰۰۰	۲۸
قرقیزستان	فرونزه (بیشکک)	۵۳۳/۰۰۰	۶۱۶/۰۰۰	۱۶
قزاقستان	آلما-آتا	۹۱۰/۰۰۰	۱/۱۲۸/۰۰۰	۲۴

منابع مورد استفاده: شامل منابع به شماره های ۲۲ و ۱۱ می باشد

نسبت به سایر جمهوریهای مورد مطالعه می باشد و افزایش جمعیت آن در دهه ۸۹ - ۱۹۷۹ معادل ۲۰/۵ درصد بوده (جدول ۱۱) که در حد قابل ملاحظه ای می باشد. شهر دوشنبه را می توان یک متروپول بالای نیم میلیون نفر قلمداد نمود. عشق آباد به عنوان پایتخت ترکمنستان در قسمت جنوبی آن و در نزدیکی مرز ترکمنستان - ایران قرار گرفته است (نگاره ۶). این شهر پایتختی دارای کمترین میزان جمعیت در مقایسه با سایر شهرهای پایتختی کشورهای مورد مطالعه می باشد ولی افزایش جمعیت آن در دهه ۸۹ - ۱۹۷۹ به میزان ۲۸ درصد و در حد بالایی بوده است (جدول ۱۱). شهر فروزنه بیشکک پایتخت قرقیزستان می باشد و در شمال این کشور و در نزدیکی مرز قرقیزستان - قزاقستان واقع شده است (نگاره ۶).

این شهر پایتختی در مرتبه سوم از لحاظ جمعیت نسبت به سایر شهرهای پایتختی جمهوریهای مورد مطالعه قرار دارد و افزایش جمعیت آن در دهه ۸۹ - ۱۹۷۹ معادل ۱۶ درصد بوده است که نسبتاً بالا می باشد (جدول ۱۱). پایتخت کشور قزاقستان شهر آلما - آتا می باشد که در جنوب شرقی آن و در نزدیکی مرز قزاقستان - قرقیزستان واقع شده است (نگاره ۶). براساس جدول جمعیت آلما - آتا بالاتر از یک میلیون نفر بوده و در ردیف دوم میان سایر شهرهای پایتختی مورد مطالعه قرار می گیرد و افزایش جمعیتی آن در دهه ۸۹ - ۱۹۷۹ برابر ۲۴ درصد بوده است که میزان بالایی

۱۹۵۹ تا ۱۹۷۰، افزایش جمعیت شهری این جمهوریها معادل ۱/۱ میلیون نفر بیشتر از افزایش جمعیت روستایی آنها بوده است که مبین مهاجرت های مهم و چشمگیری از مراکز روستایی به شهری می باشد (جدول ۱۰). تداوم افزایش جمعیت در نواحی روستایی و شهری این ناحیه در سالهای ۱۹۸۹ - ۱۹۷۰ را می توان در بالا بودن نرخ رشد افزایش طبیعی جمعیت در این جمهوریها خصوصاً در مناطق روستایی آنها تفسیر نمود.

شهرهای پایتختی جمهوریهای نواستقلال آسیای میانه

به منظور نشان دادن توزیع فضایی شهرهای پایتختی موجود در جمهوریهای نواستقلال آسیای میانه و همچنین جمعیت آنها در سالهای ۱۹۸۹، ۱۹۷۹، نگاره ۶، و جدول ۱۱ در آنجا ارائه شده اند. بدین ترتیب ملاحظه می شود که تاشکند به عنوان پایتخت ازبکستان در مشرق این جمهوری و در نزدیکی مرز ازبکستان - قزاقستان واقع شده است. جمعیت این شهرها در سال ۱۹۷۹ الی ۱۹۸۹ افزایش قابل توجهی را داشته است (۱۶/۵ درصد) و هو اکنون نیز با جمعیتی منباز از ۲ میلیون نفر، مهمترین شهر پایتختی در بین این جمهوریها می باشد. شهر دوشنبه به عنوان پایتخت تاجیکستان در مغرب آن و در نزدیکی مرز تاجیکستان - ازبکستان واقع شده است (نگاره ۶). جمعیت این شهر در حال حاضر در مرتبه چهارم

را نشان می‌دهد:

به عنوان نتیجه گیری از این مبحث می‌توان گفت که شهرهای پایتختی به طور کلی در نزدیکی مرزهای این کشورها با کشورهای همسایه‌شان قرار دارند و این مسئله برای آینده سیاسی این کشورها ممکن است مشکل‌ساز باشد. ضمناً از لحاظ میزان جمعیت و درجه اهمیت شهرهای پایتختی تاشکند و آلمان - آنا قرار دارند که جزء شهرهای متروپل بالاتر از یک میلیون نفری محسوب می‌شوند. در حالی که شهرهای فروزنه (بیشکک)، دوشنبه و عشق آباد از متروپلهای زیر یک میلیون نفری می‌باشند.

شهرهای مهم جمهوریهای مورد مطالعه و توزیع فضایی آنها

به طور کلی شهرهای این جمهوریها در جاهای کوهپایه‌ای و استپی و در حاشیه نواحی صحرایی و نیمه صحرایی بزرگ موجود در داخل ناحیه مورد مطالعه تأسیس و توسعه یافته‌اند. وجود راههای ارتباطی خط آهن و ماشین رو در این جمهوریها و بخصوص با تراکم قابل ملاحظه‌ای در کشور قزاقستان از عوامل کمک کننده به افزایش دسترسی این نقاط شهری محسوب می‌شود. در واقع برای ارتباطات و دسترسی بین کلیه شهرها بویژه شهرهای بزرگتر از طریق این سیستمهای ارتباطی فراهم و امکان پذیر می‌باشد. (نقشه عمومی شوروی، چاپ شده در برن و اشتوتگارت).

به منظور شناسایی کلی درباره شهرهای مهم جمهوریهای مورد مطالعه، نگاره ۶ در اینجا ارائه گردیده است. در این شکل شهرهای پایتختی پنج کشور مورد بررسی، و شهرهای با جمعیت (نیم تا یک میلیون نفری) و یکصد هزار تا نیم میلیون نفری گروه بندی شده و در چهارچوب توزیع فضایی آنها به نمایش گذاشته شده است.

کشور ازبکستان از لحاظ دارا بودن شهرهای مهم و بزرگ موقعیت چشمگیری را نسبت به سایر کشورهای مورد مطالعه نشان می‌دهد. البته باید توجه کرد هر چند که تعداد شهرهای مهم قزاقستان از ازبکستان کمی بیشتر است ولی وسعت خیلی بزرگتر قزاقستان نسبت به مساحت ازبکستان را نیز بایستی در نظر داشت. شهرهای بین یکصد هزار نفری تا نیم میلیون نفری ازبکستان شامل سمرقند، بخارا، نمنگان، اندیجان، فرغلنه، قوقند، آلماتیک، کارشی، ناوی، اورگنج و ناکاس می‌باشند.

در کشور تاجیکستان به غیر از شهر پایتختی آن یعنی دوشنبه، تنها شهر خجند (نئین آباد سابق) در گروه شهرهای مهم و در گروه جمعیتی بین یکصد هزار تا نیم میلیون نفری قرار می‌گیرد، که از این لحاظ موقعیت پایینی را نسبت به ازبکستان نشان می‌دهد. کشور ترکمنستان به غیر از عشق آباد (پایتخت آن) دارای دو شهر مهم چارجو و داش حوض می‌باشد. با توجه به این مطلب که ترکمنستان از لحاظ وسعت کمی بزرگتر از ازبکستان می‌باشد ولی تعداد شهرهای مهمش در مقایسه با ازبکستان خیلی کمتر است، بنابراین کم بودن تعداد شهرهای بزرگ و مهم این جمهوری نیز مشخص می‌شود. کشور قرقیزستان هم نظیر تاجیکستان (به غیر از پایتختش) دارای یک شهر بزرگ بین یکصد هزار نفری تا نیم میلیون نفری بنام اوش می‌باشد، که بدین ترتیب دارای اهمیت چندانی از لحاظ شهرهای بزرگ نمی‌باشد.

کشور قزاقستان از لحاظ تعداد شهرهای بزرگ در بین این جمهوریها رتبه اول را دارا می‌باشد ولی به دلیل وسعت بزرگ آن، طبیعتاً تا کم نسبی این شهرها نسبت به وسعت این کشور در حد پایینی قرار می‌گیرد و در این جمهوری به استثنای آلمان - آنا (پایتخت آن) شهر قوه فنده در گروه شهرهای بین نیم تا یک میلیون نفری قرار می‌گیرد که از این لحاظ نسبت به سایر جمهوریهای مورد مطالعه ارجحیت دارد. سایر شهرهای مهم قزاقستان با جمعیت بین یکصد هزار تا نیم میلیون نفری شامل سمی پالانسنک، چم کند، اوست - کامنورسک، پاولودر، جمبول، تمیرتا، جزقازقان، اکی باستوزه، کاستانای، رادنی، گوریف، شف جنگو، قزل اوردا، و تالدی کورگان می‌باشند.

بررسی شهرهای متوسط و کم جمعیت جمهوریهای مورد بحث به هنگام مطالعه آینده درباره هر یک از این جمهوریها به طور جداگانه، مورد توجه و بحث قرار خواهند گرفت. دلیل انتخاب شهرهای بزرگ شامل صد هزار نفر به بالا اهمیت کلی آنها در هر کشور می‌باشد که از مراکز جذب جمعیت‌های روستایی‌اند.

مهاجرت‌های جمعیتی و الگوهای آنها

همان طور که قبلاً در این تحقیق ذکر شد، میزان جمعیت و درصد روستائینی و شهرنشینی در فاصله سالهای ۱۹۵۹ - ۱۹۷۰ تا ۱۹۸۹ در کشورهای تازه مستقل شده آسیای مرکز تغییر یافته است. با توجه به جدول ۱۱ مشخص شد که در فاصله آن سالها جمعیت و درصد روستائینی کاهش یافته و در مقابل درصد شهرنشینی بالا رفته است که علت آن را می‌توان در مهاجرت روستاییان به مراکز شهری در ناحیه مورد مطالعه توجیه نمود. البته بایستی به این نکته اشاره کرد که در دهه ۸۹ - ۱۹۷۹ جمعیت شهرنشین این جمهوریها معادل ۲۳ درصد افزایش یافته و در حدود همین میزان یعنی ۲۲/۸ درصد نیز جمعیت روستائین آنها زیاد شده است (منبع شماره ۶، صفحه ۲۷۴). بنابراین بالا بودن نرخ باروری و همچنین نرخ افزایش طبیعی سیالانه جمعیت در مراکز روستایی این جمهوریها را می‌توان تا حدی در جایگزین شدن به جای جمعیتی که به شهرها مهاجرت کرده توجیه نمود.

سنگینی باروری جمعیت بر روی الگوهای مهاجرتی داخل ناحیه‌ای جمهوریهای نواستقلال آسیای میانه تأثیر گذاشته است و این منطقی خواهد بود که مهاجرت‌های روستایی شهری را در داخل آسیای مرکزی و در مرحله‌ای قبل از جابجایی با مهاجرت این مردمان بین آسیای میانه و سایر نواحی انتظار داشته باشیم (منبع شماره ۱۶، صفحه ۴۸۶). در روستائیهایی از جمهوریهای آسیای مرکزی به دلیل افزایش سریع جمعیت روستایی یک نیروی کار مازاد که به راحتی در اقتصاد محلی جذب نمی‌شود به وجود آمده است و این افراد به جاهای دیگر شوروی نظیر سیبری که به چنین نیرویی نیاز دارد نمی‌روند. وجود روسها و شرایط محیطی را می‌توان از جمله دلایل این عدم علاقه برشمرد (منبع شماره ۶، صفحه ۲۷۶). اما تداوم رشد سریع جمعیت، رقابت در به دست آوردن

مورد قزاقستان، درصد روسها بالاتر بوده و قزاقها از این لحاظ دارای درصد کمتری از روسها می‌باشند در کلیه این کشورها در صد قومی - ملیتی روسها مشاهده می‌شود که بین ۱۰ تا ۱۳ درصد در مورد تاجیکستان، ازبکستان، و ترکمنستان می‌باشند و در مورد کشور قرقیزستان شامل ۲۵ درصد می‌باشد. با توجه به این مطلب که ازبکها، تاجیکها، ترکمنها، قرقیزها، و قزاقها و همچنین اقلیتهای کوچکی نظیر تاتارها، اویغورها، و دونگانها مسلمان می‌باشند جمعیت کل و تقریبی مسلمانان کشورهای آسیای مرکزی در سال ۱۹۹۰ معادل ۳۲/۷ میلیون نفر محاسبه شده که تا سال ۲۰۰۰ معادل ۴۲/۴ میلیون نفر برآورد می‌گردد.

در بررسی اوضاع فرهنگی - اجتماعی و رفاهی مربوط به این جمهوریها و مردمان آنها، مسائل مذهبی، زبانی، درآمد سرانه، وضعیت بهداشت، تعلیم و تربیت و رسانه‌های گروهی مورد توجه و بحث قرار گرفتند. در مورد مذهب مشخص شد که دین غالب در این منطقه «دین مبین اسلام» می‌باشد که قزاقها در بین مردمان این کشورها رایج و مقبول بوده است. این مردمان عمدتاً پیرو مکتب سنی - حنفی بوده و فقط تعدادی از تاجیکها شیعه می‌باشند. وجود مساجد جامع و مهم شهرهای عمده این جمهوریها نمایانگر اعتقادات اسلامی این مردمان است.

این مساجد در تحکیم و توسعه مبانی اسلامی در میان جوامع کشورهای آسیای میانه نقش مهمی داشته‌اند. کشورهای مسلمانان نظیر عربستان سعودی و جمهوری اسلامی ایران نیز در حال نفوذ مذهبی در این منطقه می‌باشند. مطالعه خصوصیات زبانی مردمان ناحیه مورد مطالعه نشان داده که ازبکها، ترکمنها، قرقیزها، و قزاقها ترک زبان بوده و تاجیکها فارسی زبان اند. زبانهای متداول و رسمی کنونی در کنار و همراه زبان روسی استفاده می‌شوند. زبانهای عربی، لاتین و سیریلی نیز در بین مردمان این ناحیه معرفی شده‌اند که البته اکنون این جمهوریهای تازه مستقل شده در جستجوی انتخاب و اعلام نهایی زبان رسمی کشورشان می‌باشند. ترکیه به دلیل همزبانی با اکثریت مردمان این ناحیه در فکر برپا کردن یک اتحادیه اقتصادی با آنها می‌باشد. بررسی مربوط به درآمد سرانه، وضعیت بهداشت و تعلیم و تربیت و رسانه‌های گروهی این کشورها مشخصه‌های در حال توسعه بودن آنها را نشان میدهد که نیازمند به برنامه‌ریزی توسعه رفاه اجتماعی خواهند بود.

در توجیه ساختار اشتغالات در فعالیتهای اقتصادی این کشورها معلوم شد که اشتغالات کشاورزی از مهمترین فعالیتهای نیروی انسانی شاغل می‌باشد و درصد روستائین ها در حال حاضر ۵۴/۵ درصد کل جمعیت این کشورهاست که این به عنوان اشتغالات عمده و اساسی در فعالیتهای نوع اول (کشاورزی) در بین این مردمان محسوب می‌شود. از لحاظ وضعیت اشتغالات در بخش دوم فعالیتهای اقتصادی یعنی امور صنعتی، معلوم شد که مشخصات نیروی انسانی موجود از لحاظ جنبه‌های کمی و کیفیتی خصوصیات کشورهای در حال توسعه را نشان می‌دهند. بدین ترتیب بالا بردن کارایی کمی و کیفیتی اشتغالات در این بخش از فعالیتهای اقتصادی برای آینده این کشورها ضروری به نظر می‌رسد. پیشنهاد نهایی شامل پایین آوردن درصد اشتغالات نیروی انسانی در بخش کشاورزی

شغل، کمبود مسکن، در شهرها و بالاخره سرمایه‌گذاریها در جمهوریهای نواستقلال آسیای میانه از عواملی هستند که می‌توانند مهاجرت به برون مرزها را تشویق کنند. ضمناً باید توجه داشت که در شمال این کشورها، کمبود نیروی کار وجود دارد، بدین ترتیب است که برون مهاجرتی مردمان آسیای مرکزی اتفاق خواهد افتاد (منبع شماره ۱۶، صفحه ۴۸۷).

با توجه به عقیده دانشمندان غربی مسلمانان آسیای میانه در سطح وسیعی به سایر قسمتهای شوروی مهاجرت خواهند نمود و این به معنای ارجحیت دادن ملاحظات اقتصادی به مسائل اجتماعی - سیاسی و فرهنگی خواهد بود. در واقع این مسلمانان نظیر مسلمانان ترکیه و الجزایر به دلیل وجود انگیزه‌های واقعی اقتصادی، تجربه همگانی مهاجرت به مناطق پیشرفته صنعتی را خواهند پذیرفت. (منبع شماره ۴، صفحه ۲۳۸). البته با در نظر گرفتن این مطلب که با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و به استقلال رسیدن جمهوریهای آسیای میانه و همچنین عضویت آنها در کشورهای تازه مستقل مشترک المنافع و همچنین سازمان آکو نیازمند به زمان و سیاستمداریهای جدید در سطح ناحیه‌ای و بین‌المللی خواهد بود تا الگوهای مهاجرتی مردمان کشورهای آسیای میانه را جهت یابی نماید. آنچه که مسلم است مهاجرت‌های روستایی - شهری عملاً مسئله برانگیز بوده و راه حل مسائل اجتماعی - اقتصادی این مردمان نخواهد بود. در حالیکه مهاجرت برون مرزی آنان منطقی تر به نظر می‌رسد که در ارتباط با خط مشی سایر کشورهای منطقه خواهد بود. البته باید اضافه نمود که برون مهاجرت‌های بین جمهوریهای تازه مستقل شده مسلمان نشین منظور نیست، به دلیل آنکه مشکل اقتصادی موجود و عدم سرمایه‌گذاری لازم در طی سالهای اخیر در این کشورها، همه آنها را کم و بیش با فقر اقتصادی روبرو ساخته است.

خلاصه مطالب و یافته‌های این تحقیق

در قسمت خصوصیات جمعیتی کشورهای تازه مستقل شده آسیای میانه، مشخص شد که جمعیت هر یک از این کشورها بین ۳/۵ میلیون نفر (جمعیت کشور ترکمنستان) تا ۲۰ میلیون نفر (جمعیت کشور ازبکستان) نوسان می‌کند. البته در این بین قزاقستان از لحاظ جمعیت به ازبکستان نزدیکتر بوده و جمهوریهای تاجیکستان و قرقیزستان به ترکمنستان مشابهت پیدا می‌کنند. وجود مساحت یا وسعت بزرگ سرزمینی در کشورهای قزاقستان و ترکمنستان در مقایسه با جمعیت کل آنها از عوامل پایین بودن جمعیت نسبی در این کشورها محسوب می‌شود. تراکم نسبی جمعیت در ازبکستان و تاجیکستان بالاترین حد را نشان می‌دهند که دلیل استفاده فشرده‌تر از اراضی و همچنین بهره‌گیری متمرکزتر از زمینهای زیرکشت می‌باشد. نرخ رشد طبیعی جمعیت در تاجیکستان و ترکمنستان بالاترین حد را نشان می‌دهد که نمونه کم‌توسعه یافتگی این جمهوریها می‌باشد و نیازمند به برنامه‌ریزی‌های کنترل جمعیت اند. قزاقستان از این لحاظ بهترین وضعیت را نشان داده که نماینده توسعه یافتگی اجتماعی آن می‌تواند باشد. بررسی ترکیبات قومی - ملیتی این جمهوریها مشخص نمود که ازبکها، تاجیکها، ترکمنها، قرقیزها اقوام غلبه دار آن کشورها هستند. در

و بالا بردن و تخصصی تر نمودن افراد شاغل در بخشهای دوم و سوم فعالیت‌های اقتصادی در جمهوریهای مورد مطالعه می‌باشد.

مطالعه شهرهای پایتختی در این کشورها نشان داد که مهمترین شهر در این میان تاشکند پایتخت ازبکستان بوده که جمعیت آن کمی از ۲ میلیون نفر بیشتر می‌باشد. دومین پایتخت مهم آلمان (مرکز سیاسی قزاقستان) با جمعیتی معادل ۱/۱۳ میلیون نفر است و بقیه پایتختها نیز با جمعیتی کمتر از ۰/۶۲ میلیون نفر اهمیت چندانی را در این مورد از خود نشان نمیدهند. در مقایسه با پایتختهای اکثر کشورهای مستقل جهان، به طور کلی جمعیت این شهرهای پایتختی کمی می‌باشند.

بررسی تراکم نسبی نواحی روستایی و تان‌ها در جمهوریهای مورد مطالعه و به ازای هر ده هزار کیلومتر مربع مساحت، مشخص نمود که بیشترین تراکم نسبی شامل ازبکستان و تاجیکستان بوده، سب قرقیزستان در حد متوسط قرار گرفته و بالاخره کمترین تراکم های نسبی شامل ترکمنستان و قزاقستان شده است. علت پایین بودن تراکم های نسبی نواحی روستائی و تان‌ها در ترکمنستان و قزاقستان را می‌توان در رابطه با وجود نواحی بزرگ صحرائی و نیمه صحرائی در این کشورها دانست، تراکم نسبی مراکز و سکونتگاههای شهری نیز در تاجیکستان و ازبکستان بالاتر بوده و شامل قرقیزستان، ترکمنستان و قزاقستان در حد پایین تری می‌شود که این مسئله را می‌توان در رابطه با کارایی استفاده از اراضی شهری و همچنین میزان وسعت این کشورها توجیه نمود. بررسی جمعیت شهری و روستایی در کل منطقه نشان داد که در فاصله سالهای ۱۹۵۹ تا ۱۹۸۹ درصد شهرنشینی از ۳۸/۵ درصد به ۴۵/۵ درصد افزایش یافته و متقابلاً درصد روستائینی از ۶۱/۵ درصد به ۵۴/۵ درصد کاهش یافته است. بایستی توجه داشت که ضمن انجام مهاجرت‌های روستائیان به مراکز شهری در این جمهوریها، مسئله افزایش طبیعی جمعیت روستاها به دلیل بالا بودن ضرایب باروری و همچنین نرخ افزایش جمعیت طبیعی در حد نسبتاً بالا کماکان ادامه خواهد داشت. مطالعه شهرهای مهم صد هزار تا نیم میلیون نفری، در این کشورها نشان داد که به طور نسبی ازبکستان دارای ارجحیت نسبی می‌باشد و قزاقستان نیز از لحاظ تعداد شهرهای مهم دارای بالاترین رتبه بوده و علاوه بر شهر پایتختی خود دارای یک شهر با جمعیت بین نیم تا یک میلیون نفر نیز می‌باشد. کشورهای ترکمنستان، تاجیکستان و قرقیزستان از لحاظ شهرهای مهم در مرتبه بسیار پایینی قرار می‌گیرند. آخرین قسمت این بررسی شامل مطالعه مهاجرت‌ها و الگوهای آنها در این کشورها بوده است. به طوری که ملاحظه شد مهاجرت‌های روستایی - شهری از چهره غالب مهاجرت‌ها در این جمهوریها می‌باشد. ضمناً به دلیل رشد سریع جمعیت روستایی در برخی از این جمهوریها یک نیروی کار مازاد غیرقابل جذب محلی ایجاد شده که به دلایل محیطی و اجتماعی علاقه‌مند به کار کردن در قسمتهای دیگر شوروی نمی‌باشند و همچنین بایستی توجه داشت که مهاجرت روستائیان به شهرهای هر یک از جمهوریها، به دلیل اجتماعی - اقتصادی در آینده به بن بست خواهد رسید؛ بنابراین مهاجرت برون مرزی ساکنان این کشورها به سوی مناطق پیشرفته موجد در سایر کشورها، بنا به دلایل اقتصادی غیرقابل اجتناب خواهد بود.

با توجه به خلاصه مطالب و یافته‌های این تحقیق، کشورهای مورد مطالعه عمدتاً و عموماً نیازمند به برنامه‌ریزیهای دولتی در زمینه‌های اجتماعی - اقتصادی خواهند بود که آنها را به سوی توسعه و پیشرفت سوق دهد. در هر حال این مسئله با عضویت این کشورها در جامعه کشورهای مستقل مشترک المنافع و همچنین اکو در ارتباط خواهد بود و به علاوه چگونگی و تحکیم روابط بین المللی آنها با کشورهای مقتدر و مسلمان نشین منطقه نیز در این مسئله بسیار تأثیر خواهد گذاشت. □

منابع

- ۱) بینگسن، الکساندر؛ براکس آب؛ مری (ترجمه کاوه بیات)، مسلمانان شوروی: گذشته، حال و آینده، دفتر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۰
- ۲) حمصی، دکتر محمد، برنامه ریزی درمائی در ایران، نشر انجمن جغرافیدانان ایران، بهار ۱۳۶۰
- ۳) دلدن، اسکندر، اسلام در شوروی، مرکز فرهنگی - هنری اقبال لاهوری، تهران، اسفند ماه ۱۳۶۷
- ۴) شیرازی، حبیب‌الله ابوالحسن، ملیتهای آسیای میانه، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، تهران، ۱۳۷۰، چاپ اول
- 5) BBC (British Broadcasting Corporation), Maaarch 30, 1992, 7:00 - 8:00 PM .
- 6) Dewdney, John. Population Change in the Soviet Union: 1979 - 1989, Geography, 1990, PP. 273 - 277.
- 7) De Blij, Harm J. and Muller, Peter O. Geography: Regions and Concepts, 5th Edition, John Wiley & Sons, Inc. 1988.
- 8) De Blij, Harm J. and Muller, Peter O. 1990 Student Global Update / Geography: Regions and Concepts, 5/E, March 15, 1990 Europa Yearbook, 1991.
- 9) Glassner, Martin Ira., de Blij Harm J. Systematic Political Geography, Fourth Edition, John Wiley & Sons, Inc. USA, 1989.
- 10) Hammond Superior Map of the Union of Soviet Socialist Republic, Conic Projection, Hammond Incorporated, Maplewood, N.J. USA. 1991.
- 11) Internal Problems of Reform Programme: The Upsurge of Nationalism. PP.55 - 63.
- 12) Johnston, R.J., Gregory, Derek., Smith, David. (Second Edition), The Dictionary of Human Geography, Blackwell, Great Britain, 1990.
- 13) Kingkade, W. Ward. Panel on Nationalism in the USSR, Environmental & Territorial Aspects, 1989, Winston & son, Inc.

- Environmental And Territorial Aspects, 1989, P. 450.
41) (popp and Anwar, From Dros troika.../P.8).
نیوزویک، سوم فوریه، ۱۹۹۲، ص ۲۰.
- 43) Popp Anwar, Flom Perestroika to Ethnic Nationalism. the Stateman's Year - Book 1987 (Soviet central dsia).
De Blij and Muller, Geography: Regions Eoncepts, 1990, Enciclop, Britanica, 1990.
Internal Problems of the reform programme: the upa. Nationalism/PP.55 - 63).
Newsweek, Fehmg.3. 1992,PP.20 - 22., Time, Inamy 26.1992/P.34.
- 44) تایم، ۱۶ دسامبر، ۱۹۹۱، ص ۱۸.
45) بریتانیا، ۱۹۹۰، ص ۱۰۸۱.
46) شیرازی، ۱۳۷۰، صفحات ۷۸، ۷۹، ۹۹، ۱۰۸ و ۱۲۰.
47) ۱۳۷۰، صفحات ۷۸، ۸۱، ۹۹، ۱۰۸ و ۱۲۰.
48) بریتانیا، ۱۹۹۰، ص ۱۰۸۰.
49) ۱۳۷۰، صفحات ۲۵۶، ۲۵۷.
50) شیرازی، ۱۳۷۰، صفحات ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۹۷، ۹۸، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۱۷، ۱۱۸.
51) نیوزویک، سوم فوریه، ۱۹۹۲، صفحات ۱۸ و ۳۰.
52) تایم، دهم فوریه، ۱۹۹۲، ص ۱۷.
53) نیوزویک، سوم فوریه، ۱۹۹۲، ص ۱۸.
54) تایم، دهم فوریه، ۱۹۹۲، ص ۱۷.
55) نیوزویک، سوم فوریه، ۱۹۹۲، ص ۱۸.
56) منابع مورد استفاده: اکونومیست، ۲۱ سپتامبر ۱۹۹۱، ص ۳۰. اکونومیست، ۷ دسامبر ۱۹۸۸، ص ۲۸ و تایم، ۹ سپتامبر ۱۹۹۱.
57) رال دینا، ص ۷۳۵.
58) حمصی، بهار ۱۳۶۰، صفحات ۱۳ و ۲۶.
- 59) Soviet Central Acia.
60) Statesman's Year - Book, 1987.
شیرازی، ۱۳۷۰، صفحات ۷۸، ۹۷، ۹۸، ۱۰۶، ۱۱۷ و ۱۱۸.
- 62) Statemans Year - Book 1987.
63) Dewdney. 1990,P.274.
64) BBC, March 30, 1992.
تایم، دهم فوریه، ۱۹۹۲، ص ۱۷.
- 66) منابع مورد استفاده: گلسترو دولیع، ۱۹۸۹ صفحات ۱۶۶ - ۱۶۴ سالنامه ۱۹۸۷ دلدن ۱۳۶۷.
نقشه‌های نیوزویک چاپ آمریکا و عمومی شوروی چاپ برن و اشتونکارت.
- 67) Winston. 1989, p.4858, Dewdney. 1990. p.274., Kinghiz SSR/Kazak SSR/Urbek SSR, Tadzhik SSR: Turkman SSR.
68) USSR Consus 1989, And Hommand Superior Map of the union of Soviet Socialist Repablics, 1991.
69) Dewdney 1990, p. 274.
70) Lewis, Panel on Nationalism's 1984, P.486.
71) Dewdney, 1990,P.276.
72) Lewis, Pand on ...Is989,P.487.
شیرازی، ۱۳۷۰، ص ۲۳۸.
- 14) Kirghiz Soviet Socialist Republic, Kazak SSR, Uzbek SSR, Tadzjik SSR, Turkmen SSR. PP.483,506,655,287,486.
15) Lewis Robert A. Panel on Nationalism in the USSR: Environmental and Territorial Aspects, V.H.Winston & Son, Inc, 1989.
16) Nations of the world, USSR.
17) Newsweek, special Report: p.735
18) A Gathering war of Ideas, February. 3, 1992/PP.18 - 22.
19) Newsweek, The Turkish Model on Display, February 3 1992., PP.23 - 25.
20) Ogden& Christopher, Central Asia: The Next Crisis, Time: International, December.16s,1991. No.5.
21) Popp, Gary E. and Anwar, Syed Tariq. Fraom Perestroika to Ethnic Nationalism. Sobolev, Leonid., USSR Census 89, Novosti Press. Agency Pulishing House Moscow, s1989.
22) Soviet Union, General Map., 1:7000000, Hallwag - Verlag AG Bern Und Stuttgart. VEB Herman Haack/Geographische Anstalt Gotha. Printed in Bern Switzerland.
23) The Economist, Soviet Central Asia:
24) The Next Islamic Ravolution, Sept 21st 1991.,
25) The Economist, Russia 's Future: Whither the Flying Troika?, December 7th 1991., p.28.
26) The Encyclopaedia Britanica, University of Chicago, USA, 1990.
27) The Stateman's Year - Book, 124th edition, 1987 - 88.
28) Great Britian, 1987.,pp.1278 - 1289.
29) The Statesman's Year - Book, 128th edition, 1991 - 92. The Macmillan P
ress ltd., 1991, London and Basingstoke.
30) Time: International, Into The Void, Sept. 9, 1991.
31) Time: International, December. 16, 1991., p.18.
32) Time: International, The Names They Are A - Changin', January 27, 1992, No.4,P.34.
33) Time: International, Suleyman Demirel, The Phoenix of Turkish Politics, February 10, 1992.,P.17.
34) Winston, victor s. Panel on Nationalism in the USSR: Environmental & territorial Aspects, 1989, Winston & Son, Inc.
35) Kirghiz SSR,P 483 ikazak SSR/P 506. Uzbek SSR/P 655/. Tadzjik SSR/P. 287/. Turkman SSR/P.487. USSR Census 1989/. Deblij and muller 1990.
36) (De Blij and mallel. 1988/P.167).
37) Statsman's Yearbook: 1987, Soviet Control Asia, PP. 1278 - 1289.
38) Eulopa Yearbook, 1991.
39) Johnston and others, 1990, P. 153.
40) Kingkade, panel on Nationalism in the USSR: